

РЕЗЮМЕТА

на публикациите на гл.ас.д-р **Красимира Александрова Петрова**,

представени за участие в конкурса за академичната длъжност „доцент” по професионално направление 2.1. Филология (Славянски езици. Съвременен руски език – морфология),
Държавен вестник, брой 64, 16 август 2016 г., с. 53

Научните ми интереси са в сферата на съвременния руски език (морфология), съпоставително езикознание и няколко интердисциплинарни области, като когнитивна лингвистика, изучаване на етнопсихосоциолингвистични аспекти на езика, лингвокултурология и езикова картина на света, отделни аспекти на компютърната лингвистика, а също така преподаването на руски език като чужд. Приносите са групирани в тези тематични области въз основа на представените публикации, които не са ползвани за предишни процедури за придобиване на научни степени. Публикациите са от периода след защитата на дисертацията за получаване на степен „доктор” на тема “Сопоставительный семасиологический анализ лексико-семантических групп (на материале лексико-семантических групп с идентификатором *сутки* в русском и *денонощие* в болгарском языках)”, София, 1996, защитена на 06.01.1997.

В конкурса участвам с една монография, обсъдена на катедрено заседание на 14.06.2016 като хабилизационен труд, и 81 статии, публикувани доклади от научни форуми, избрани от общо 150 публикации. Извън конкурсните работи имам 11 рецензии, хроники и обзори, съставителство на 2 асоциативни речника (български и славянски асоциативен речник) съвместно с други колеги, съставителство и редакторство на 5 сборника и 2 научни труда.

В резюметата използвам съкращенията РЕ (руски език) и БЕ (български език), р. / б. – руска / българска лексикална единица.

I. **Монография. Хабилизационен труд:**

Петрова, Красимира. **Сопоставительное исследование междуметий в русском и болгарском языках**, Международно дружество по социолингвистика – София, 2016. 273с., ISBN 978-954-8818-22-3

Тази монография е съзвучна с повишения интерес към т.нар. «малки» думи в съвременната лингвистика и насочена към все още недостатъчно изучения лексикално-граматически клас на междуметията. Тя представлява **съпоставително изследване на междуметията и звукоподражанията в руския и българския език** въз основа на синтеза на два взаимно допълващи се подхода – от гледна точка на граматиката и на езиковата картина на света в етнопсихосоциолингвистична перспектива. За анализа са използвани данни от разнообразни корпуси (национално представителни, паралелни, на разговорната реч), от различни типове речници, включително асоциативни, ресурси от интернет, собствени записи и наблюдения. Работата е структурирана в 7 глави, в които върху обширен илюстративен материал са разгледани системно-структурните (морфологически, семантически, словообразователни, синтактични) и функционални характеристики на междуметията в двата езика. От морфологическото описание на тази своеобразна част на речта се преминава към други интердисциплинарни подходи, в които се анализира употребата на единици с междуметен характер като дискурсивни и прагматични маркери, в речта на билингви, в чата, във вицове и реклами, за създаването на езикова игра; очертани са лингвометодически, лексикографски и когнитивни перспективи в изследването на междуметията. Това е от първите цялостни изследвания на междуметията в съпоставителен план в българската лингвистична колегия, като в труда са

взети предвид и цитирани всички достъпни ни изследвания върху междуметия у нас и на чужди автори.

1. Глава първа очертава областта и основните проблеми на изследването. Съпоставителното описание на междуметията и звукоподражанията в руския (РЕ) и българския (БЕ) език върху обширен материал на употребата им не само в класически произведения, но предимно в различни сфери и жанрове на съвременната комуникация позволява да се проследи динамиката в граматическите (и семантически) системи на двата езика, за обучението по чужд език, като индикатор за межкултурно взаимодействие и комуникация (например, усвояването и адаптирането на междуметия – заемки – р. / б. *Уау! Унс! Ауч!*).

Целта на изследването е да се открият общите и специфичните характеристики на все още недостатъчно проучения клас от междуметия и звукоподражания в граматическите системи на двата езика, а също как се „вграждат” (р. „встраивание”) в езиковата картина на света на носителите на двата езика. Главите в работата следват описанието на тази част на речта по основните признаци: семантичен, морфологичен, словообразователен, синтактичен и комуникативен. Досега междуметията не са били обект на по-цялостно съпоставително описание.

2. Във втора глава след кратък обзор на историята в изучаването на междуметията и звукоподражанията е предложена съвременна дефиниция, основана на интегрален подход към тези единици, като се съчетават семантико-граматични и функционално-прагматични характеристики.

Дискутира се кръгът от единици, влизащи в този клас от думи. Предложена е комбинирана класификация на единиците на полеви принцип, като се конструира функционално-семантично поле на „междуметността” (в традицията на школата на А.В. Бондарко). То е полицентрично с прототипично ядро от емоционално-експресивни междуметия, а периферията на полето се структурира от другите типове междуметия: императивни, директивни, вокативни, особения подклас глаголни и други единици на границата с други полета и типове езикови единици. Обособяват се подклас т.нар. емоционални или експресивни предикати (р. *Супер! Здравово!* ; б. *Супер! Голям праз!* и др.), комуникативи (или релативи) (р. *Ну и ну! Вот те на!*; б. *Я виж ти! Да бе, да!*), които имат сложна морфосинтактична интерпретация. Звукоподражанията с различните подкласове и другия център в това полицентрично поле, като те споделят редица общи характеристики с междуметията. От класа са изведени т.нар. етикетни междуметия. Междуметие се използва като обобщаващ термин, покриващ подкласовете от междуметия и звукоподражания.

Междуметията се описват от гледна точка на произхода им – изконни и заемки, като се проследяват отликите при адаптацията на заетите междуметия в двата езика (напр., б. *Уау!* / р. *Вау!* от англ. *Wow!*; интересна е забелязаната тенденция *Уау!* да измести *Вау!* и в РЕ; при *Унс!*, *Ауч!*, рапърското *Йоу!* почти няма разлика в употребата в двата езика.).

Разгледани са звукоподражания от двата езика, като са обособени 4 тематични групи. Класът е отворен поради сложността за фонетичното и графичното им представяне. По основните си морфологични, словообразователни, семантични и синтактични характеристики те са сходни с междуметията, затова и в много случаи се описват паралелно или „междуметие” се използва като родов термин. Насочени към обучението по език и за преводаческата практика са резултатите от подбор на еквивалентите за животински звукоподражания и производните от тях глаголи, представени в табличен вид за удобство. Така се открояват и няколко словообразователни лакуни на липсващи глаголи или звукоподражания, или се откроява разлика в семантиката на единиците.

<i>курлы-курлы</i> > <i>курлыкать</i> (журавль)	??? — <i>викам, крякам</i> (за жерави)
<i>фррк</i> (фырк) > <i>фыркать</i> (лошадь)	???... > <i>пръхтя</i> (кон)
<i>му-у</i> > <i>мычать</i> (корова)	<i>му</i> > <i>муча</i> (крава)

бе-е > блять (овца, коза)
ме-е > мекать (коза, овца)
кря > крякать (утка)

бе > бля (овца, коза)
ме > ??? (мекам)?
па-па > крякам (патица)

Силно национално-културно специфични са сигналите за викане и отпъждане на животни, както и прозвища, свързани с тях (р. *цып-цып* – б. *пили-пили...*; ??? – б. *гъци-гъци*), така че събраният материал може да бъде полезен за преводачи.

Значителни различия се откриват при транспозициите и метафорическите значения на звукоподражанията (ср. б. *ку-ку*, *кукуругу*, *кудукудяк*, *тра-ла-ла* в значение на ‘луд човек’, които липсват при руските еквиваленти). Синкретичната, фатическата им функция в детската реч и речта, адресирана към деца са сходни и в двата езика.

Разгледани са разнообразни случаи на транспозиции при междуметията (преминаването на други части на речта в междуметия, и на междуметия в други части на речта). Като неизменяеми граматически единици със силно контекстно и ситуационно зависима семантика, в разговорната реч те често преминават към различни части на речта – субстантивират се (р. *охи да ахи*, б. *той е голямо куку*), адективират се (преминават в неизменяеми прилагателни), в предикативни наречия. Възможни са няколко последователни транспозиции: напр., б. *гот*. Тези транспозиции могат да бъдат разглеждани като една от проявите на тенденция към засилване на анализизма в РЯ – липса на парадигма, синтактична връзка прилагане (добавената форма е неизменяема, може да се съчетае с име / местоимение в различни лица и числа).

неизменяемо прилагателно → наречие (образувано от прилагателно) →
предикативно наречие (категория за състояние) → междуметие

Въз основа на примери се формулира хипотеза за наличие на конверсия в РЕ като разновидност на транспозицията (напр., р. *агу*, *агу-агу*, *супер*). Хипотезата се нуждае от верификация на по-обширен материал, тъй като това е ново типологическо явление в разговорната реч – проява на тенденцията към анализиъм – неизменяема единица претърпява множество транспозиции.

междуметие → съществително / прилагателно / наречие / безлично-предикативна дума

Въвежда се ново работно понятие «емоционален (експресивен) предикат», създава и се попълва техен регистър с единици, описни са семантиката и условията за употребата на някои от тях (от типа р. / б. *Супер!*, р. *облом*, *обломись*, *зашибись*, *дудки!* и др.; б. *Ажур!*, *Бижу!*, *Бомба!*, *Муци!*, *Муцинка!*, *Кукличка!*, *Голям праз!*, *ГолЕми Яйца!*, *ГолЕмо важно!*, *Дръжки!*, *Чушки!*, *Грънци!*, *Тикви!*, *Краставици на търкалета!*, *Трънки и глогинки!*, *Дръж ми шапката!* и др.). Трудните за класификация по части на речта единици се разполагат на периферията на средства „с междуметен характер”.

В раздела за глаголните междуметия се коментира техния статус и интерпретация от различни лингвисти. Въз основа на анализиран значителен корпус от примери от разговорна реч, интернет-комуникация, но най-вече комикси, детска реч и литература за деца се очертава тенденцията за по-честотна и разнообразна употреба на глаголни (б. *бух*, *цоп*, *пляс*, *скок-подскок*) и okazjiонални (б. *изкаш*, *захап*, *подуш*, *цунк*) междуметия от този тип в БЕ в сравнение с РЕ.

3. Трета глава е посветена на взаимодействието на плана на изразяване и плана на съдържание, на фонетичното и интонационно оформяне на междуметията, които влияят на формирането на значението им. И в РЕ, и в БЕ се срещат нетипични, нетрадиционни устни реализации на вокални жестове, които условно се предават със съществуващите графемни (например, р./б. *Тпру!* — звукоподражание за спиране на кон, б. *Тц / Тс / Цъ!*

‘не’). Изброени са такива „неканонични” фонемни, които създават трудности в графичното им предаване и пораждаат силната вариативност в плана на изразяване.

Обсъждат се проблеми, свързани със значението на междуметията, тясната връзка с контекста и ситуацията, с тяхното суперсегментно и паралингвистическо оформяне, за да се стигне до извода, че междуметните единици имат предимно морфосинтактичен и функционално-прагматичен характер. Накратко са представени и други подходи към семантиката на междуметията — употребата им като действителни думи, сигналативи (в теорията «Смисъл – Текст»), многозначни думи в разговорната реч. Семантичната еквивалентност на думите в двата езика се установява чрез методиката на съпоставителното описание на лексиката по двойки, разработена в катедрата по руски език на Софийския университет под ръководството на проф. И. Червенкова и проблемната група. При анализа на материала традиционната методика се опростява съобразно спецификата на лексикално-граматичния клас от междуметия и единиците се разпределят по основните типове логически отношения (тъждество, пресичане, непресичане) както в план на изразяване, така и в план на съдържание. Съчетаването на двата подхода — на съпоставителен лингвистически анализ на междуметията и тяхното описание като фрагмент от езиковата картина на света — се оказва ефективен и продуктивен. Наблюденията над невербалните елементи, съпровождащи изказването, могат да подпомогнат отстраняването на многозначността на единиците (например, функционирането на вокалния жест *р. О!* може да означава изненада с действителен маркер посочване с пръст обекта на изненадата, или да означава припомняне, осеняване от идея при жест докосване с показалец до слепоочието; в труда се цитира анализ на анимационния сериал «Ну, погоди!» и се правят собствени наблюдения над примери).

4. В **четвърта глава**, посветена на морфологическите особености на междуметията и звукоподражанията, се разглежда отсъствието на морфологически категории при тях. Някои от характеристиките на междуметията имат морфосинтактичен характер. Като изключения са посочени отделни форми, в които са добавени словоизменителни частици към императивни междуметия (с флексия за мн.ч. на повелителната форма на глагола “те”: *нате, нуте, цыцте, айдайте, брысьте*; ил. идобавка на приглаголните частици **-ка, -тка** — *на-ка, нате-ка, ну-ка, ну-тка, айдайте-ка*). Зафиксирани са отделни форми на синтаксично управление на някои междуметия в двата езика (р. *ну тебя!, марш от меня, Ай, ату его! ату! кыш отсюда, тю-тю туда, на тебе*). Това е особено характерно за глаголни междуметия, които често запазват управлението на глагола, от който са образувани. Подобни случаи, при които междуметията могат да управляват съществително или местоимени (р. *на тебе*; б. *на ти*) или примери за синтаксично прилагане (р. *кыш, марш отсюда* — б. *кыш, марш оттуда*) илюстрират природата на междуметията — мигновен «вокален жест», заместващ пълнозначна дума или изказване и е еквивалентен на него по значение (ср. р. *даю тебе, уходит отсюда*).

5. В **пета глава**, посветена на **словообразователните особености на междуметията**, кратко е описан съставът на междуметията от гледна точка на техния произход – изконни и заемки. Разглеждат се трудностите при разграничаване на фонетическото вариране на междуметията от собствено словообразователните процеси.

Открояват се сходни словообразователни модели за глаголи, съществителни и прилагателни, образувани от междуметия в двата езика. Уникална за РЕ характеристика е възможността за добавяне на умалително-ласкателни суфикси към междуметията: р. *охохонюшки, агу-агунюшки, Опаньки! Опачки!* Подобни форми се образуват дори от междуметия-заемки, като към английската основа се добавя руски суфикс: *hi* → *хаюшки / Hajuwki, Bye-bye!* → *баюшки всем*; абривиатура *bb* → *bye-bye*, мултиплицирано като

bbbbbb; bye → *баяшки* използва в рекламен текст за повишена емоционалност и въздейственост: *ОПАчки... STOPАчки! ТУТ немецкие шмоточки <...>* (от реклама на магазин за дрехи).

Един от разделите е посветен на т.нар. експресивни / емоционални редупликации (от типа б. *тинтири-минтири, цигу-мигу, тънгър-лънгър* ; р. *тары-бары-растабары, тенти-бренти, шырли-мырли* и др.), които по-често се срещат в БЕ. Разгледани са подробно техните структурно-граматически, синтаксически, семантически, функционално-стилистически характеристики в съпоставителен план. Фиксирани са съвременни оказинални примери от разговорната реч, но разбираеми за всеки, което доказва, че са образувани по актуални продуктивни словообразователни модели. Разсъжденията за това, дали експресивната редупликация е речево или езиково явление, са свързани с придобиването на обществена популярност, честотна употребимост, фиксиране в лексикографски източници.

Описание на словообразователните особености на междуметията очертава сходна картина в двата езика: по произход междуметията се делят на първични и вторични (производни), наблюдават се сходни процеси на преминаване на други части на речта е междуметие. И в двата езика аналогично се образуват глаголни междуметия (чаще всего от звукоподражания се образуват глаголи, а от тях чрез уш „сокращаются” до глагольных междуметий).

6. В **шеста глава** се разглеждат синтактичните особености на междуметията като един от признаците за отделянето им като самостоятелна част на речта. Като единствен сигурен признак за разграничаване на междуметията от другите части на речта (най-често омонимични с частици) е способността им да образуват самостоятелно изказване. Събрани са примери за отделни междуметия, които запазват способността да управляват зависима дума. Междуметията участват в актуалното и комуникативно членене на изречението, разкъсват го на място, което се отделя емоционално или когнитивно (р. *Вхожу и – ах! – кого я вижу!*). Въз основа на примери се разглежда разположението на междуметия в изречението (най-често в началото, по-рядко в средата, и изключително рядко в края на изречението).

7. В **седма глава** се разглежда функционирането на междуметия и звукоподражания като сигналитиви, дискурсивни и прагматически маркери, в т.ч. се появяват като особен маркер за родната реч при руско-български билингви (въз основа на записи от спонтанна устна реч).

Чрез междуметията като сигналитиви говорещият сигнализира – а не съобщава, какво изпитва, чувства, а в тях се преминава към логически неразчленен начин за подаване на езиковата информация. Интерпретацията на междуметията като експресиви, в които говорещият сигнализира за своето вътрешно състояние, а в рамките на текста като дискурсив позволява по-добре да се опишат функциите на междуметните единици в процеса на комуникация (раздел 7.1.).

Междуметията са описани като дискурсивен и прагматически маркери, които регулират протичането на комуникацията: функционират как сигнал за включване в диалог, заявяват желанието за реплика, сигнализируют разбирането и желанието да поддържат комуникацията, като израз на емоционално и когнитивно отношение на говорещия към това, което съобщава или към репликите на събеседника и т.н. Сигналите за запълване на хезитационни паузи също се отнасят към вокалните жестове, регулиращи комуникацията. Всички тези функции са илюстрирани с примери от корпуси на разговорната реч и на двата езика (раздел 7.2.).

Събран е ограничен корпус със звучаща ежедневно-битова реч на руско-български билингви. Зафиксирани са части от устен дискурс, когато се осъществява преминаването от

един език към друг. Оказва се, че често междуметията са такъв маркер за превключване на езиковия код в речта на билингвите (например, руския, постоянно живееща в България, разговаря с дъщеря си – студентка в «Руска филология», осъществила записите със скрит микрофон, материал за курсова работа, след това прераснала в съвместна публикация с научния ръководител [Петрова, Цветкова 2005]: „*Ой, пойдю на кухня манджа помотрю, дали готова; Аз твоите бенки гледам, по крака нямаш, **тьфу-тьфу-тьфу!**!*”). Примерът илюстрира и «магическата функция» на междуметията, заместващо ритуален жест с цел предпазване от злото (да плюнеш три пъти <през лявото рамо>); ср. б. *пу-пу-пу!* Фиксирани са и примери, когато руски релативи (р. *Вот так вот!*, *Ну и вот!*) се вмъкват между пасажии при четене на доклад на български език на конференция от носител на РЕ. От когнитивна гледна точка ми се струва, че междуметията, подобни единици с междуметен характер и частици играя ролята на „клапан“ за разтоварване на напрежението, свързано със спазването на нормите на чуждия език. Подобни примери дават индикации, че „малките“ думи се пазят и обработват по различен начин в нашия ментален лексикон (по-близо до безсъзнателното), затова и по-често „изскачат“ като проява на междуезикова интерференция. (раздел 7.3.).

Лингводидактическите и лингвометодически аспекти на анализ на междуметията показват, че преподаването и изучаването им е възможно и нужно в «съответните дози» на всички етапи на овладяването на РЕ или БЕ като чужд език. От една страна, използването на емоционални думи е характерно за високи нива на владеене на чуждия език. От друга страна, адекватното използване на «малките» думи компенсира недостига на пълнозначни думи на ранни етапи на овладяването на езика и може да направи комуникацията успешна, ефективна, въздействаща. Затова и препоръчваме изучаването на междуметията и междуметни единици на всички нива (раздел 7.4.).

Анализът на автентични текстове – записи на руски и български чат – потвърди предварителните предположения, че в този жанр на компютърно-опосредстваната комуникация се среща значително количество съкращения, междуметия, подкрепени с емотикони. Тази сфера, максимално приближена към живата устна комуникация, макар да е в писмена форма, протича в реално време и „разговарящите“ искат максимално бързо, кратко и експресивно да се изразят, затова и срещаме изобилие от междуметия, съкращения и емотикони в тази сфера на общуване. (раздел 7.5).

Синкретичността, ярката експресивност на междуметията ги прави често използвано средство във вицове и анекдоти. Анализирани са значителен корпус от няколко десетки вица и са изведени няколко функции на междуметията и звукоподражанията в тях. Освен традиционните им функции като показател за устна, емоционална, експресивна реч, като средство за изразяване на лично отношение към съобщаваното или ситуацията, междуметията често са част от речевия портрет на персонажа на вица (напр., кучето лае, но и мяука като знание на чужд език в конкурс за секретарки, „напушил се“ смок с угарка на наркомани лае, мяука и най-накрая съска, когато идва на себе си; използват се национално-специфични междуметия-заемки във вицове за радио Ереван и Истанбул и др.). Така междуметията се превръщат в показател за национална, социална, груповая, възрастова принадлежност на персонажа (б. *вай, вах; сакън, машалла; йес! вау! йоу!*). Върху примери се разкрива механизма, как междуметията взаимодействат с други паралингвистически средства (интонация, тон, жест) за пораждането на комически ефект във вица (напр., във вица за конкурс за капан за мишки – „Вах, какой сыр!"; за грузинеца, който носи две дини под мишница – „А я откуда знаю...?!“ – и разперва ръце в знак на незнание – виж раздел 7.6. на хабилитационния труд).

За пръв път чрез анализ на асоциативно-вербалните полета, представени в данните на асоциативни речници на РЕ и БЕ, експлицират най-активните в езиковото съзнание на носителите на двата езика междуметията: около 25 български и 45 руски единици. По състав ексцерпирани междуметията не покриват групата на първичните прототипични

междуметия, а са много разнородни и се отнасят към единичните реакции. И все пак материалът потвърждава функциите на междуметията, изведени по други лингвистически източници, и в асоциативните данни - «мини-речеви актове», съставени от двойката стимул → реакция (S → R). Това са функции, като синкретическа, експресивна, компресивна, оценъчна, евфемистична и др. Междуметията могат да изразяват емоционалната и когнитивната реакция на субекта на S, стилистическите конотации, които са маркер за принадлежност към групата (ср., например, поздрав при рапърите *Йоу!*). Заетите (предимно от английски език) междуметия изпълняват евфемистична функция (заменят думи с инвективно значение), участват в езиковата игра, служат за дискурсивни маркери: (S → R): р. *хорошо* → *OK*; б. *успявам* → *Yes! synep e!*; *губя* → *fuck!*; *мръсен* → *shit*). Така се открояват най-активните единици като продукт на нашето езиково съзнание, на националната езикова личност или при формирането на вторичната езикова личност при изучаването и усвояването на чужд език, може да се включи в една бъдеща съпоставителна асоциативна граматика на РЕ и БЕ (в руслото на разработките на Ю.Н. Караулов) (раздел 7.9.).

Натрупването на преводчески еквиваленти и контексти въз основа на паралелни корпуси на двата езика може да модифицира или допълни вече описаните в лексикографски източници значения на междуметия, а също да послужат като източник за извличане на описания паралингвистичен контекст, съпровождащ междуметията. Паралелните корпуси са мощно съвременно средство за натрупване на разнообразни примери за съпоставителен и межкултурен анализ. Може да се изучат индивидуалните преводчески стратегии, да се разшири кръга от функционални и прагматически еквиваленти; като източник на илюстративен материал за речници (раздел 7.10).

Изследваме междуметията, които се използват в рекламата благодарение на краткостта, експресивността, емоционалността, въздействеността им (шампунь SILK – это заманчивый “Вау-эффект” в РЯ / “Уау ефект” в БЯ; *ОПАчки*, *СТОПочки* и др.). В български ТВ реклами регистрирахме рекламна стратегия, насочена към адаптацията на междумети-заемки или замяната им с „домашно” междуметие (детски йогурт Danone – *WOW! - Уау! - Ау!*) (раздел 7.11).

Описани са също така особеностите на употреба на междуметията и звукоподражанията в чата, в анекдотите, очертани са перспективите на тяхната употреба в различни жанрове, очертава се възможно лексикографско представяне. След обзор на някои действащи учебници по БЕ и РЕ за български средни и висши учебни заведения са направени лингводидактически и лингвометодически наблюдения над изучаването и преподаването на междуметията. Илюстрира се възможността за уточняване на семантиката и определяне на еквиваленти за междуметията въз основа на паралелни руско-български корпуси. Поставено е начало за бъдещо многоаспектно и интердисциплинарно описание на т.нар. релативи или комуникативи и други единици с междуметен характер. Подчертава се важноста на мултимодално изследване на междуметията с описание на интонационния контур и синхронизиран жестов компонент в бъдещи изследвания.

Проведеният анализ на примерите показва, че именно при междуметията особено ярко се проявява взаимовръзката между различните езикови равнища – трудното предаване на фонетичния им облик, краткост, силна ситуационна и контекстуална зависимост, интонационно оформяне, морфосинтактична природа.

Сред общите изводи е наблюдението, че междуметията и звукоподражанията не са затворен и застинал клас, а напротив, оказват се динамична, постоянно попълваща се, силно експлоатирана за целите на езиковата игра, рекламата, детската литература, комиксите и вицовете подсистема. Имайки предвид засиленото им използване в ежедневната разговорна реч и някои характерни жанрове, не е пресилено да говорим образно за „междуметизация на комуникацията”.

Б. Публикации, които са свързани с темата на хабилитационния труд, и други

II. Тематични области на публикациите:

1. Морфология

1.1. Апробирани са отделни раздели от хабилитационния труд за междуметията, като са докладвани на научни форуми или публикувани като научни статии - 32 бр. между 2002 и 2016 г. Тези научни разработки са залегнали в основата на хабилитационния текст, без да се повтарят дословно, а са развити и обогатени с примери.

1.2. Направени са наблюдения върху отделни граматически категории от гледна точка на различни теоретични рамки, като се комбинира традиционния системно-структурен подход в морфологията с функционалния и когнитивно-прагматическия.

1.2.1. Характеристики на морфологическата категория „род” от гледна точка на теорията на граматическите опозиции, доработени в сборник в памет на доц. Г. Герджиков.

- К характеристике морфологической категории рода аббревиатур в русском и болгарском языках с точки зрения теории грамматических оппозиций // 60 години руска филология в Софийския университет "Св.Климент Охридски"/ Сборник научни статии / Русская филология в Софийском университете. К 60-летию специальности. Съставители: А. Градинарова, А. Липовска, Ун. изд. "Св.Климент Охридски", С., 2006, 113-120. ISBN-10: 954-07-2399-X, ISBN-13: 978-954-07-2399-0.

- К характеристике морфологической категории рода аббревиатур в русском и болгарском языках с точки зрения теории грамматических оппозиций – 2 // Научни трудове в памет на Георги Герджиков. София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2011, с. 312-330. ISBN 978-954-07-2992-3.

Разглеждат се принципите при определянето на рода на абривиатурите: семантичен (по рода на ключовата в съчетанието дума), формален (по характера на основата и по флексията), и проявите на колебание в употребата на рода при абривиатурите и превключването от едно правило към друго. При употребата на дефинитивната форма, обаче, много често абривиатурите се употребяват в ср.р. Причините могат да са формални (произношението на –е) б. *МВФ (ме-ве-фе) – фонд* - м. р., *ООН (о-о-не) – организация* – ж. р., *ДСНМ (де-се-не-ме) – съюз* – м. р.; *БСП (бе-се-не) – ж. р.*; *БНБ (бе-не-бе) – ж. р.*, *БТА (бе-те-а)* и др. Всички тези абривиатури получават член – *то* за ср.р. при употреба на членната форма. Опитът фиксираните употреби на бъдат интерпретирани през призмата на теорията на граматическите опозиции, развита от Г. Герджиков ни водят до следните изводи. Появата на допълнителна маркираност на члена на опозицията по определеност (+Det) (*МВФ-то*, *БНБ-то*) води до редуцирането на един от признаците по род (преход от м. р (*МВФ*) и ж. р. (*БНБ*) към ср. р.). В случая се наблюдава не просто парадигматическа неутрализация (като например, снемането на опозицията по род в мн. ч.), а «значително по-рядък начин на неутрализация, при която доминиращата категория се реорганизира на основата на нови, по малко на брой признаци. Тук компенсацията се реализира чрез „съкратителна реорганизация” (по терминологията на Г. Герджиков 2003: 197). И така, при появата на маркираност по категорията определеност се сменя опозицията по признака (F), обединяват се формите за м. и ж. р., които се противопоставят на формата за ср. р., а дефинитивната форма на абривиатурата преминава към формата за ср. р. При редуциране доминираната категория се реорганизира. Компенсацията става на основата на съкратителна (редуцираща) реорганизация на доминираната категория.

1.2.2. Характеристики на морфологическата категория „число”

- За някои морфосинтактични особености на категорията «число» (върху руски и български материал). <Пети национални славистични четения в чест на 90-годишнината от рождението на акад. Емил Георгиев, 80-годишнината от рождението на проф. Светомир Иванчев и 70-годишнината от рождението на проф. Боян Ничев. Актуални проблеми и перспективи на съвременната славистика. 5-6 май 2000.> // Славистични изследвания 8. София, УИ „Св.Кл.Охридски“, 2008, 37-41. ISSN 1010-3767.

В съпоставителен план се търси отговор за различията в употребата на ед. / мн.ч. в определени конструкции, изпускането на прилагателното, членуването (ср. в *българския и руския език – в българском и русском языках*). Логически, лингвистични, когнитивни или просто узусни са причините за различията? Би могло да е разлика в „езиковата концептуализация на света“ (според А. Булигина и А. Шмельов), неравномерно изразяване на граматическите значения в рамките на езиковата картина на света (според Б. Серебренников), дистрибутивно значение (по В. Виноградов), характеристика на разговорната реч (според Е. Красилникова), нулев подлог на фраза според минималистката теория за управление и свързване, теорията за принципите и параметрите в морфосинтаксиса (по С.Франкс), пропускане на аргументи с еднаква семантична роля при съчинително свързване в дървовидната структура на еднородните части (според Й. Пенчев) и др. Обяснителна сила за подобни конструкции може да има и прилагането на комбинаторна логика в семантичния и синтактичния анализ като част от апликативната граматика, като са предложени различни формули. Вграденият в съзнанието ни „когнитивен брояч“ действа различно при отстраняването на повтарящия се елемент. В крайна сметка анализираният пример може да бъде разглеждан като инклузивна конюнкция в българския език, затова следващият елемент е в ед.ч., а в руския език конюнкцията е ексклузивна, поради което се появява формата за мн.ч. Подобни конструкции са сред трудностите в изучаването на двата езика като чужди, затова и лингводидактическите насоки са за фокусиране и повече практика върху явлението.

1.2.3. Изразяване на приблизително и неопределено количество в руския и българския език.

- **Несколько ... это сколько? (выражение приблизительного количества в русском и болгарском языках) // Когнитивное моделирование: Труды Второго Международного форума по когнитивному моделированию (6-13 сентября 2014 г., Словения, Изола). В 2-х частях. / Отв. науч. ред. С.И. Масалова, В.Н. Поляков. Часть 1. Когнитивное моделирование в лингвистике: Труды XV-й Международной конференции «Когнитивное моделирование в лингвистике. CML-2014». Часть 2. Когнитивное моделирование в науке, культуре, образовании: Труды II-й Межд. конф. «Когнитивное моделирование в науке, культуре, образовании. CMSCE-2014». – Ростов н/Д: Фонд науки и образования, 2014, Ч.1., 102-107. ISBN 978-5-9905703-4-4 <http://www.confognresearch.ru/images/ifcm/2014/text2014.pdf>**
- **Выражение приблизительного количества в русском и болгарском языках. // Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки. Сборник с доклади от международната конференция по повод 20-годишнината от създаването на специалност *СЛАВЯНСКА ФИЛОЛОГИЯ* (Благоевград, 16-18.10.2014), Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2015 г., стр.11-16. ISBN: 978-954-680-976-6**

Изразяване на приблизително и неопределено количество в руския и българския език – изследване в рамките на функционално-семантичната граматика на А.В.Бондарко с отделни когнитивни аспекти, с използване опыта на колегите от Шуменската школа за

функционални и когнитивни съпоставителни изследвания на езика. Изследването е в областта на функционалната, когнитивната и съпоставителната лингвистика. Разглежда се изразяването на неопределено и приблизително количество на различни езикови равнища в руския и българския език. Колко е няколко (2-3, 3-4, 5-6, 10-15, 100-150, 200-300, ...) и от какви фактори зависи означаването на приблизително количество? Анализира се материал от корпуси, жива реч и данни от анкета с носители на БЕ. Съчетава се семасиологически подхода (от форма към съдържание) и ономасиологически, установяват се множество общи средства за изразяване на значението «приблизително» и «неопределено» количество на различни езикови равнища в двата езика – предимно съчетания с числителни, предлози, наречия, местоимения, частици, синтактични конструкции. Има и когнитивно сходство в конструкции от две съседни числителни на числовата ос, обикновено до 10 (1-2, 2-3, 3-4 и т.н.), как и в други модели за изразяване на приблизително количество. Уникално средство за изразяване на приблизително количество, характерно само за РЕ, е инверсията на съществителното в съчетание с числителното (*лет 40*), а само за БЕ – словообразователния модел със суфикс *-ина* (*десетина*). Въз основа на анкетата се правят хипотези, доколко видът, размерът, отдалечеността, естеството на обекта на описание определят числовите граници на неопределителното местоимение «няколко» - *минути, ябълки, приятели, слона, пещчинки, звезди, книги* и т.н. Описват се когнитивни и прагматични фактори, влияещи върху числовия интервал и начина му на изразяване. Дипломантката събира данни за аналогична анкета с носители на руския език.

1.3. Словообразуване – мотивираност, езикова игра

- **Об одной словообразовательной модели в болгарском и русском языках (типа *шушу-мушу, танцы-манцы*).** – Юбилейна Научна конференция, посветена на 30-год. на Шуменски университет “Еп. К.Преславски”, 30.10-1.11.2001. // **Русский язык. Проблемы истории, теории и методики преподавания** . Сборник научных трудов, посвященных 30-летию Шуменского университета и 120-летию педагогического образования в Шумене. Шумен, Университетско издателство "Еп. Константин Преславски", 2002, 299-307. ISBN 954-577-134-8.

Словообразователният модел от типа б. *шушу-мушу, цигу-мигу, тинтири-минтири, тънгър-мънгър, тънгър-лънгъ, тумба-лумба, топур-лопур, цамбур-ламбу, чатър-патър* и др. е наречен експресивна редупликация след обзор на различната терминология, описваща подобни явления. По произход е от контактна зона с тюркски езици: ... *ковер-мавер; ковер мне, мавер вам, баран-маран, култура-мултура* и др. В БЯ е по-разпространено, предимно в диалектите, разговорната реч, просторечие, художествена литература, която ги отразява. В РЕ се среща по-рядко, но в по-разнообразни вариации: р. *история-кистория, жигули-шмыгули, шырли-мырли, тенти-бренти, алèни-балèни, галú-балú, калыбалы, лясы-басы, талалы-балалы, тары-бары(-растабары)* и др.

- **Onomatopoeic Reduplications in Bulgarian, Serbian and Russian.** // **The Fifth International Conference. Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages, October 18-20, 2006.** . (Sofia, 2006)

Като продължение на предходната статия са добавени нови семантични групи от този словообразователен модел с примери, както и се прави съпоставка с аналогичен модел в сръбски език върху ограничен езиков материал, извлечен от речници; на някои от примерите са посочени възможни аналогични еквиваленти от английски език. Развива се условното описание на модела с вид на формула, предложени от М. Младенов. Например,

добавени са тематични групи от ономатопоетични редупликации, които имат предимно пейоративно значение: а) дреболии, глупости (bla-bla, tumbo-jumbo, claptrap), б. *тинтири минтири, шикики микики*; р. *алѐни-балѐни, галѹ-балѹ, калы-балы, лясы-басы, талалы-балалы, тары-бары(-растабары)*; срб. (*т/л*) *андара-мандара*; б) безсмислени, твърде дълги разговори - б. *тинтири-минтири*, р. *трали-ва̀ли* (а също и ‘любовни отношения’), някои могат да бъдат използвани като частица, въвеждаща непряка реч в определен контекст - р. *т`ырли-м`ырли, ширли-м`ырли*; в) стари, непотребни неща, боклук (съществителни) – р. *кунды-мунды, тарабара, трень-брень, хибур-чибур, шуни-муни, хурды-мурды, кульки-мульки*; г) ‘права / ходя / говоря и др. лошо, небрежно, едва-едва’ (наречия) – б. *куцук-муцук, тьнгът-лънгър*, р. *колды-балды, кули-мули, шалаяй-валаяй, шани-мани, шыры-пыры, (с) бухты-барахты, комом-ломом, кульки-вальки, сбей-харавей*; срб. *авръ-бавръ, туц-муц*; д) ‘бъркотия, хаос, безпорядък’ (съществителни, наречия) (topsy-turvy) - б. *мишмаш, бомбок, обур-джобур* (< тур. *abur sibur*); *калабалък*; р. *калабалык* (< тур. *kalabalyk*), *кучки-вячки, шуром-буром* и др. Заради размитата им „скрита” семантика, експресивност и ритмична структура подобни единици се използват в поговорки, гатанки или езикова игра: б. *Циндил-Пиндил през плета, Джаста-Праста на хорото*; “*Шай-най* низ кука шета. – Метлата.; *Цингул-мингул* през плет гледа. – Прелото.” (примери от С. Стойков, Български народни гатанки). Обсъжда се дали единиците, образувани по този словообразователен модел, са езикови единици (ако са включени в лексикографски източници и се възпроизвеждат в устойчив вид), или са речево явление (когато се фиксират единични оказионализми, все пак разбираеми за всички, защото са образувани по познатия модел – б. *памперси-мамперси, сървъри-мървъри, кафенце-мафенце* и др.).

- **Словообразователни особености на междуметията в руския и българския език. // Littera Scripta Manet. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. дфн Васила Радева. Съставители Юлияна Стоянова, Гергана Дачева, Неда Павлова, Надежда Михайлова, Владислав Миланов. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2005, 359-367.**

Описват се разнообразни модели, в които междуметия и звукоподражания са или мотивираща, или мотивирана дума. Разглеждат се словообразователни модели за добавяне на гальовно-умалителни суфикси към междуметия и натрупването на словообразователни значения в отмеждуметни глаголи в РЕ, които не се наблюдават в БЕ, се коренят в определени особености на националния характер и националната психика на двата народа. По-високата емоционалност на руснаците, според наблюдения на различни лингвисти, се проявява в по-честотната употреба на емоционална лексика и конструкции, изобилие и многообразие на форми и структури, изразяващи емоционално-оценъчно и експресивно значение. Затова описанието на този участък от словообразователните системи на РЕ и БЕ има приложение за преводаческата практика и обучението по РЕ и БЕ като чужд.

- **Словообразователные приколы в обучении русскому языку как иностранному. // Litera&Lingua, електронно издание на Факултета по славянски филологии, бр. 2011 – Пролет 2011 - Психолингвистика и овладяване на втори език (23 стандартни страници)**

<http://slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg/component/content/article/424/651-petrovak-spring2011>

- **Словотворчество в интернет-дискурсе // CHALLENGES OF INFORMATION SOCIETY AND APPLIED PSYCHOLINGUISTICS – Proceedings of the X International Congress of the International Society of Applied Psycholinguistics (Moscow, 26-29 June 2013). Editors: Natalia V. Uimtseva, Anna A. Stepanova, Denis V. Makhovikov, Larisa S. Zhukova – Moscow: RUDN – Institute of Linguistics RAN – MIL, 2013, pp.109-110.**

Описват се разнообразни и оригинални словообразователни процеси, които участват в изграждане на езикова игра: добавяне на руски суфикси към английски корени (р. *царь* – *царица*, *кинг* – *кингшица*; *янгица* < *young* ‘младая девушка’), междуезикова омонимия като основа за семантично изместване. Анализират се названия на измислени шеговити породи кучета – чрез тях - типични словообразователни модели, субстантивация, заемки, междуезикова омонимия. Необходими са и много фонове знания, познаването на прецедентни текстове от руската култура за интерпретирането на словообразователните модели по време на практически занятия по морфология, както показва апробацията в аудитория (напр., р. *русская самогончая* - т.нар. телескопическо словообразуване от р. *самогон* + *гончая*), *почеширский терьер*, *естоонская гоончая*, *русский бухаунд* – англ. *Hound* и р. *бухать* ‘много пий’ и др.).

1.4. Представяне на морфологическа информация в лексикографски източници

- **Морфологическая информация в “Толковом словаре живого великорусского языка” Владимира Даля. – Юбилейна конференция, посветена на 200 год. от рождението на В.Дал, СУ, ФСФ, София, ноември, 2001. – “Болгарская русистика”, 2002, кн.2.**

Разглеждат се граматическите показатели за морфологическата информация в речника на Вл. Дал “Толковый словарь живого великорусского языка”, издаден за пръв път през 1830-1866. Тези граматически бележки дават диахронен срез за граматични явления от първата половина на 19 век. Речникът съдържа богата семантическа, енциклопедическа, но и граматическа информация, особено ценна за познавачите на историческата граматика издания на речника през 1863-1866, а след това и във второто издание, поправено и допълнено в 1880-те години и за съвременно състояние на езика.

1.5. Образуване на форми за сравнителна степен от различни части на речта

- **Степени сравнения существительных, глаголов, категории состояния и местоимений в болгарском языке. // VIII международная конференция “Когнитивное моделирование в лингвистике. Труды. т.1 (8th International Conference Cognitive Modeling in Linguistics – 2005. Proceedings, v.1), September 4 – 11 2005, Moscow – Varna, 334-338.**

В статията се разглеждат конструкции, съдържащи сравнителна и превъзходна степен при нетипични за тази категория части на речта – съществителни (*по-юнак*, *по-католик от папата*), глаголи (*по ми се иска*, *най обичам*), местоимения (*най мой*, *по си е моя* и т.н.). Например, а) *Той е по юнак от другите.*; б) *Най ми се иска да ида там.*; в) *Най-жал ми беше за него.*; г) *Децата са си мои, ама по-моя ми е жената.* От семасиологична гледна точка подобни конструкции, които се срещат предимно в разговорната или художествената реч, са сравнителна и превъзходна степен от съществителни, глаголи, категория на състоянието и притежателни местоимения – все части на речта, които в традиционната граматика не се характеризират с тази морфологическа категория. От семантична гледна точка това са прояви на универсалната семантична категория „степен”. Предлага се кратък обзор на тематичните групи, образуващи степени на сравнение от този тип. Обсъждат се възможни теоретични обяснения, интерпретации на подобни конструкции за целите на типологическото описание на БЕ при съпоставка с РЕ и частично с английски език (напр., семантичният подход от българско-полската съпоставителна граматика, теорията „Смисъл – Текст” и др.). Търсенето на материал в корпусите на РЕ и БЯ не даде достатъчно примери,

така че са допълнени с примери от теоретични разработки по въпроса, от художествената литература, от корпуси на разговорната реч. Анализът на явлението показва необходимостта от съчетаване на формалния (семасиологически) и семантически (ономасиологически) подход и при морфологическото ниво на езика. В БЕ се наблюдава по-голяма пователност в образуването на подобни аналитични форми на сравнение от различни части на речта, стремеж към по-редовна, последователна реализация на морфологическите категории и парадигми. Подобни наблюдения се нуждаят от детайлизация и задълбочаване за добавяне на штрихи към типологическото описание на езиците, в търсенето на възможна когнитивна мотивация за граматическите сходства и различия.

1.6. Звукоподражания в функции евфемизмов // XI КОНГРЕСС МАПРЯЛ «Мир русского слова и русское слово в мире» (Варна, България, 21-25 септември 2007 г.), том 5. Русский язык в сопоставлении с другими языками. Перевод – взаимодействие языков и культур, София, Херон прес, 2007. 184-191. ISBN 978-954-580-217-1.

Звукоподражания във функциите на евфемизми очертават няколко зони на значение: р.б. *куку*, *кукуруигу*, *кудкудяк* 'луд', 'склерозирал; много стар', *тра-ла-ла*, *бла-бла-бла...* - напр., замяна на липсващ компонент в текст. Разглеждат се граматическите (морфологически и словообразователни) характеристики на избраните звукоподражания. Например, дадено преносно значение на звукоподражание става мотивираща коренна морфема и се запазва в производните думи в словообразователното гнездо (всички селдващи примери са с компонент на значението 'луд', 'да полудея'): б. *ку-ку*, *куко*, *кукувец*, *кукувица*, *кукундрела*, *кукам*, *изкукам*, *изкукал(а)*; *кукуруигу-кудкудяк*, *кудкудяка*, *изкудкудякам*, *изкудкудякал(а)* и др. Набелязва се типова словообразователна верига в БЕ: звукоподражание (*кукуруигу*) → съществително (Той е голям *кукуруигу*) → глагол (видова двойка) *кукуруигам*, *изкукуруигам* → субстантивирано причастие в м.р. и ж.р. (*изкукуруигал(а)*). Проследяват се няколко типа транспозиции. Напр., адективация – неизменяемо прилагателно (б. *куку магазин*), субстантивацията на звукоподражанието обхваща разнообразни части на речта: съществително нарицателно б. *куку* или собствено б. *Куку*, влиза в състава на фразеологизъм (вариативните б. *куку (куко) и пипе*), или се предлага неологизация на фразеологизма, която сменя отрицателната конотация (название на кафе сладкарница «*Куку и Пипи*»). Субстантивираното звукоподражание проявява колебания в рода в БЕ: отнася се към м.р. (б. *някакъв куку, който...*) или към ср.р., и тогава може да се отнася към лице от мъжки или женски пол, да е в ед. или мн.ч. като неизменяема дума: б. *Абе, тоя / тая е / тия двамата са голямо куку!*; аналогично за б. *кукуруигу, танто за кукуруигу, кукуруигам, изкукуруигал* и под.; б. *Пепе е нещо малко тралала. И дори го наричат Пепе Тралалата*. Можем да посочим семантически, граматически, прагматически, стилистически обяснения на подобни метафорични преноси.

Наблюдават се общи тенденции в граматическите процеси: в резултат на субстантивация се появяват нарицателни имена, които най-често се отнасят към ср.р. (вероятно заради семантическата размитост), с редки изключения към м.р. (на формален принцип). При субстантивацията с резултат собствени имена, техният род семантически е мотивиран и зависи от биологическия пол на назованото лице. Семантически има повече различия в процесите на метафоризация на звукоподражанията в РЕ и БЕ. Звукоподражания, свързани с пеенето на птици, как б. *ку-ку*, *кукуруигу*, *кудкудяк*, а също така б. *тра-ла-ла*, и целите словообразователни гнезда, свързани с тях, развиват метафорическо значение 'луд' в БЕ, докато това не е така в РЕ (с изкл. на р. *ку-ку*). Тези употреби могат да се съпровождат със съответен жест, да служат като евфемизъм и

принадлежат към разговорната, експресивна реч. Аналогичните еквиваленти в РЕ нямат такова значение, в РЕ има друга образност. Активните семантически и граматически процеси, характерни за тези звукоподражания, а също така и за някои междуметия, потвърждават нашата хипотеза за тяхното активно изменения и динамика в употребата им в противоположност на общеразпространеното в граматиката мнение за тяхната статичност и закостенялост. Изучаването на подобни преносни значения е полезно за съпоставителното описание на граматическите процеси в РЕ и БЕ, в търсенето на преводачески еквиваленти, в изучаването на езиковите картини на света на двата езика, в изучаването им като чужди, за подобряването на межкултурната комуникация.

1.7. Компютърно-опосредствано общуване

- **Емотиконите в Интернет. // Проблеми на социолингвистиката VI Езикът и съвременността, Материали от VI Международна конференция по социолингвистика. Шумен, 26-30.IX.1997. Международно социолингвистично дружество. София, 1999, стр.191-193. ISBN 954-8630-24-9**
- **Междуметия в руском и българском чате. – Text Processing and Cognitive Technologies №9. The VIIth International Conference “Cognitive Modeling in Linguistics”, September 4-11, 2004 , Varna. Moscow – Varna, Moscow: MISA, 2004, 245-255.**
- **Общуването в чата – между писмената и устната реч. // Факултетна конференция “МАТРИЦАТА – ВЛАСТТА НА ПОДОБИЕТО”, 18-19 май 2005 г., ред. В. Стефанов, Й. Тишева, Р. Божанкова, София, УИ «Св.Кл.Охридски», 2008, 247-258. ISBN 978-954-07-2442-3.**

Междуметията често се срещат в устната реч, а също така и в чата, като следствие от спецификата на жанра – между устната и писмената реч, писмена фиксация на устния разговор, «самотранскрипция». Застъпваме мнението, че чатът като един от видовете електронната комуникация е хибриден жанр – носи черти както на устната, така и на писмената реч. Впечатлението за устна форма на комуникацията, за “говорене” в чата, независимо от писменната форма на текста, се отразява в названията на каналите: р. *беседка, болталка, молва, Не буду молЧАТЬ, ночные разговоры* и др. И в тази сфера на общуването има свои правила - т.нар. “нетикет” (*netiquette - нет* “електронна мрежа” + *етикет*) (например, да не бъдеш многословен, да не използваш нецензурна лексика, да не “замърсяваш”, “наводняваш”, “не флудить”, от английското *flood* , както “казват” самите “чатъри” мрежата с реклами, дълги графически съобщения и т.н.) са доста сходни с т.нар. максими на вежливото общуване на Грайс. Съществуват т.нар. “опове” (р. “опы” - оператори) или “ботове” – “боты”, които “изхвърлят” от канала нарушителите на нетикета или ги изолират за определено време от комуникацията в т.нар. “бан” (ср. руската словесна “игра” за преосмисляне на словообразователната основа на думата – от англ. *ban* – р. *баня* - их “забанили”, “отправили в баню”, а потом “разбанивают”). Доказателства в полза на хипотезата за “хибридният” жанр на чата има на различните езикови равнища. На фонетично ниво можем да отбележим непълния стил на произношение, характерен за спонтанната неподготвена устна реч: р. *как-нить < как-нибудь, ничо < ничего, чо, чё < чего; ща < сейчас, да ладно те < тебе, здорово > здорово > дарова (усечение); жизнь < жизнь; б. кво < какво, къв < какъв, се < все, тряа < трябва, чаай < чакай; da be hubou shte ti ia dam... хубоу < хубаво; gotooooo готooooo < готово*. Една от основните графически особености на чата е диграфията (използването на кирилица и латиница), редуването на букви от различни азбуки, реуването на малки и главни букви, използването на цифри вместо букви (4 вм. “ч”, 6 вм. “ш”) се използват за създаването на оригинален ефект и по-силно въздействие на комуникантите: ср. “никовете” *DeB4oHKa*;

tumon4uk; Angel-klubni4ka-zemlqni4ka, maRUsvya (езикова игра с означаването на Русия в Интернет – RU). Проблемът за диграфията е свързан с проблема за билингвизма/мултилингвизма в чата, за превключване на кода (преход от един език към използването на друг в условията на мултилингвизъм или за създаване на специален стилистически ефект) и смесване на кодовете, когато се използват отделни елементи от друг език. Творчеството и активните процеси, отразени в текстовете на чата, и в по-широк план – в електронната комуникация, създават идиолект, разбираем само в затворена група от потребители и свързан със социолекта на всички комуниканти в канала. Невербалният канал частично се предава от емотикони, пресъздаващи емоционалното състояние на ‘говорещия’.

ALPHA 06.2.200 13:30 ;-)) mai niama kak me izbra

BRAVO 06.2.200 13:31 nasluki

ALPHA 06.2.200 13:32 aha;-)) a da poznavash ECHO;-)))

BRAVO 06.2.200 13:33 да :-)))

BRAVO 06.2.200 13:35 и все пак как така няма ништо интресно :-))

ALPHA 06.2.200 13:35 ;-))) aha ami znach ne e chak tolkova nasluki;-)

<http://www.hf.uio.no/east/bulg/mat/ICQ/ALPHA.html>

Наблюденията над текста на чата показват характеристики на устното изказване – разговорна лексика и фразеология, жаргонизми и просторечни думи, краткост, елиптичност, незавършеност, непоследователност, накъсаност, едновременна размяна на реплики (синхралалия, по терминологията на Цв. Йотов), безсъюзност, използване на паралингвистични средства. Текстовете в Интернет се подчиняват на два основни закона, тенденции – стремеж към експресивност, от една страна, и стремеж към икономия, като при създаването на устен текст от говорещия. Проявите на езикова икономия се наблюдават на всички езикови нива: съкращения от различни типове, абривиатури, акроними, използване на комбинации от цифри и букви, контракции, използване на английски заемки и т.н. На словообразователно равнище икономията се проявява в изобилното използване на думи, образувани чрез съкращение (р. усечение, англ. clipping) – *комп* ← *компютер*, *прог* или *прога* ← *программа* и др., в засиленото използване на умалително-гальовни суфикси, характерни за устната разговорна реч. В чата се наблюдава по-честотна употреба на частици и междуметия, тяхното удвояване, утрояване и “мултиплициране”, дублиране, подсилване или заместване от емотикони, които стават част от пунктоацията (доколкото тя присъства в чата) и компенсаторен механизъм за липсващия невербален компонент.

1.8. Междуметията като дискурсивни и прагматически маркери

- **Interjections as pragmatic and discourse markers in Russian and Bulgarian.** // **ЕЗИКОВ СВЯТ – ORBIS LINGUARIUM**, 2013, бр. 11, кн. 1, Благоевград, ЮЗУ, Филол. Ф-т, УИ „Н. Рилски”, с. 48-54. <http://ezikovsvyat.com/>
<https://www.cceol.com/search/article-detail?id=80732>

Описание на междуметията като дискурсивни и прагматически маркери дава сложна пресичаща се класификация въз основа на няколко показатели: 1) по семантика, 2) по функция, 3) от позицията на говорещия и / или слушащия. Анализът на междуметията в рамките на конверзационния анализ предполага да се отчита взаимодействието между участниците в комуникацията – говорещия и слушащия. Често междуметията са полифункционални и обслужват интеракцията на двете страни, наблюдава се размитост, контекстуална зависимост на семантиката им. Анализът показва, че те регулират протичането на комуникацията, изразяват разнообразни функции, реализират предимно експресивната и фатическата функция на езика – готовност и сигнал за вземане на думата,

обратна връзка – поддържащи комуникацията сигнали, смяна на темата, изразяват отношение на събеседника към казаното или към описваната ситуация. Подобно на другите конектори в изказването, междуметията могат да заемат различни позиции на границата между поредикативните части или непосредствено пред или след думата, предизвикала емоционалната реакция: в начална позиция или в средата, по-рядко в края, като това е свързано с функцията им. Например, в начална позиция междуметията може: а) да означава отношението на говорещия към това, което съобщава (б. *Ооооо, така ли било...* – разочарование, изненада); б) да означава отношението на говорещия към това, което ще бъде казано (б. *Леле-мале, и да видиш, какво стана...* – негативна оценка на факта), в) да привлича вниманието на слушащия, да заинтригува слушащия (б. *Ах, да знаеш какво стана ...* – показва вълнение, нарастващо очакване. Ако междуметията в начална позиция е съпроводено от лично местоимение във функцията на обръщение, то местоимението усилва изразената емоция (б. *Ах ти, проклетник такъв!*). В позиция по средата междуметията служители като фокус към елемента, който го предизвиква, увеличава и преувеличава отношението на говорещия, привлича вниманието на слушащия (б. *А нейните очи, ах, какви очи...!* – подкрепя, усилва възхищението на говорещия). Често в позиция в края на изказването имаме транспозиция, например, във функцията на казуемо – р. *Ее характер – ого-го!*. Към прагматичните функции на междуметията може да се добави и съществуването на специализирани междуметия (1) за привличане на вниманието или викане на някого, който се намира близко – р. *Эй / б. Эй! Ехо! Ейшч!*; (*Ейшч, алооууу; Абе ейшч* – примери от блогове), и (2) за викането на човек, който е далече или създаване на ефект на ехото – р. *Эгей. / б. Ееее-хоооо!, Е-ех-ех-хей!* (като са възможни вариации, редупликации; напр., *ехооо - споделете с нас www.ехооо.com/*...). Допълваме списъка от междуметия, които се употребяват като т.нар. „запълнители” на хезитационни паузи, описвани в областта на съпоставителната лингвистика – р. *аааа, нууу, ммм, гм, хм, м-да, э...э, кхе-кхе, кхм ; Ну-у-у, А-а-а-э-э, э-э-э, вот, ну, да, это, «это самое»;* и др. (Алексиева 2004, 40-42), или в психо- и социолингвистична перспектива – б. *ъъъ, ааа, еее, ммм, ами, (а)ми, еми, (а)ма, ема, (а)бе, та, де, кога, какво ... беше; как, какво ... се казваше, ъ-ъ чакай,* и др. (Цветкова 1996, 193). Напр., *М-м-м, нет-нет, м-м-м, что вы, Юра!* [Василий Аксенов. Пора, мой друг, пора (1963)] (www.ruscorpora.ru). Междуметията в комбинация с разнообразни суперсегментни сигнали (интонация, височина на тона, дължина, паузи) изпълняват функцията на вокални жестове-сигнали за „обратна връзка” за текуща проверка на информацията – следене на разговора, разбиране, търсене на потвърждаване и др. както от говорещия, така и от слушащия (напр., б. *А, Ааааа, Аха, Ъхъ, Мммм* и др.). Записи на разговорна реч потвърждават и употребата на междуметията като заместители на заклинания, ритуални и магически действия за предпазване от лошо, зли сили, уроки и под. (р. *тьфу-тьфу-тьфу / б. пу-пу-пу*), като могат да бъдат съпроводени от жест (напр., почукване върху дърво, в руската етнокултура – под масата, защото „там се крият дяволите”).

1.9. Граматична картина на света

- **Грамматическая картина мира в языковом сознании болгарско-русского билингва. - VI Международен симпозиум “Проекты по сопоставительному изучению русского и других языков. Тезисы докладов. (Белград, 1 - 4 июня 2004 г.), Белград 2004, 63-65.**
- **Звукоподражания в функции эвфемизмов // XI КОНГРЕСС МАПРЯЛ «Мир русского слова и русское слово в мире» (Варна, България, 21-25 септември 2007 г.), том 5. Русский язык в сопоставлении с другими языками. Перевод – взаимодействие языков и культур, София, Херон прес, 2007. 184-191. ISBN 978-954-580-217-1.**

- **Metaphoric Transfer and Grammatical Conversion on Onomatopoeia in Russian and Bulgarian Languages // XIIth INTERNATIONAL CONFERENCE “COGNITIVE MODELING IN LINGUISTICS”, CML-2010, 6-12.09.2010, Dubrovnik, Croatia. Ed. V.Solovyev, V.Polyakov, MSSAI & Kazan: Kazan State University, 2010, 359-363.**

Грамматична картина на света се разглежда като подмножество на езиковата картина на света. Въз основа на различни модели за управление на глагола се оформят предпазливи изводи за различия в менталността като проекция на езиковата картина на света, отразяват се по-дълбоки, невербализирани пластове от езиковото съзнание. Различията в актантите – пряк / непряк обект (р. *вратъ*, *лгатъ* – кому?, б. *лъжа* - кого?; *благодаритъ* – кого?, б. *благодаря* - на кого?), различия в йерархията на падежите при описание на универсалиите в езика (В.п. има „по-голямо относително тегло” в сравнение с Д.п.) може да е косвено отражение на християнски морални ценности, кодирани в езикови фрази. В речев акт, съдържащ благодарност, вниманието в РЕ е насочено към обекта (пряко допълнение), а в БЕ – към субекта, затова и неблагодарността се осъжда. При лъжа по-силно е фокусиран субектът (обектът е косвен) в РЕ, докато в БЕ се изисква пряк обект. Разглеждат се грешки в речта на руско-български билингви, предизвикани от отрицателна интерференция, отразяваща различните модели за глаголно управление. Изтъква се необходимостта от създаване на корпус със записи на автентична реч. Звукоподражания като б. *тра-ла-ла*, *ку-ку*, *кукуругу*, *кудкудак* и др. и словообразователните гнезда, свързани с тях, могат да развиват метафорични значения ‘луд човек’ в БЯ и да се използват като евфемизми, докато лексикалните еквиваленти в РЕ нямат аналогични значения.

1.10. Компютърна морфология, виж също 4.1.

- **Използване на съвременни компютърни програми и средства в обучението по морфология на български, руски и английски език във ВУЗ // 3-та международна конференция ЕЗИКЪТ – СРЕДСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, НАУКА И ПРОФЕСИОНАЛНА РЕАЛИЗАЦИЯ, 10-12 юни 2004 г. – Варна. Варна: „Стено”, 2004. ISBN 954-449-203-8.**
- **Тематична мрежа: Балкански регионални информационни центрове за повишаване на осведомеността и за стандартизация на лингвистичните ресурси и средства за напреднали приложения за обработка на естествен език // *Littera et Lingua*. Autumn 2004**
<http://www.slav.uni-sofia.bg/liliJournal/archive/Lili1/PetrovaK200401b.html>

Добавена е нова тема в лекционния курс по „Съвременен руски език – морфология” от нова област - компютърна морфология – за изграждане на нови интердисциплинарни връзки, за описание на някои приложни аспекти на теоретичната морфология. Показват се възможностите за интеграция на знанията от традиционната лингвистика и компютърни науки за целите на обработката на естествен език, за по-ефективно общуване компютър – човек, илюстрира се съвременната необходимост от изграждане на смесени екипи от специалисти, където лингвисти могат да намерят своята професионална реализация за решаване на интердисциплинарни задачи. Разглеждат се парадигми на различни класове от думи като самостоятелен продукт – граматичен речник, като част от текстообработващи програми, текстови редактори, търсачки и др. Може да се ползва и като лингводидактично средство в чуждоезиковото обучение, но изучаващите даден езика трябва да имат изградена определена метаезикова компетентост (познаване на терминологията). Посочват се многобройни полезни линкове с морфологични ресурси за РЕ и БЕ на фона на другите славянски езици и други добре разработени езици.

1.11. Корпусната лингвистика в служба на преводача и изследователя

- **Преводни съответствия на междуметия според руско-български паралелни корпуси // ФИЛОЛОГИЧЕСКИЯТ ПРОЕКТ – КРИЗИ И ПЕРСПЕКТИВИ. Сборник доклади от международна научна конференция, 24 – 26 април 2015, ФАБЕР, 2016, стр.397-415. ISBN: 978-619-00-0463-9**

Съобщението е част от семантично, когнитивно, граматично, прагматично съпоставително изследване на междуметия в руския и българския език, като се фокусира върху трудностите при техния превод. Паралелните корпуси (руско-български с оригинални и преводни текстове и на двата езика, разработен от катедрата по русистика на ВТУ - РБК_ВТУ) и морфосинтактичното им тагиране (на руско-българския подкорпус в рамките на националния корпус на руския език - РБ_НКРЕ) се разглеждат като инструмент в многоаспектното изучаване на междуметията и натрупване на подходящи функционални, контекстуални, ситуационни преводачески еквиваленти, които биха допринесли за развитието на лексикографията, изучаването и преподаването на двата езика като роден и чужд. Ексерпираниите примери дават възможност за наблюдения върху индивидуалния стил на преводача – например, засилена употреба на междуметия, добавянето им в преводния текст при липсата им в оригинала, замяната им с нови еквиваленти, липсващи в речниците или с частици, или с по-големи единици с междуметен характер. Има случаи, когато преводачът прибегва до междуметия-заемки от турски език, по-привични за БЕ в сравнение с РЕ, с което подсилва културно-специфични компоненти в сравнение с изходния език – например, употребата на б. *ашколсун* като еквивалент на р. *спасибо*, р. *о* – б. *машалла*, р. *жалъ*, *как жалъ*, *очень жалъ*, *к сожалению* – б. *язък*; добавя национално-специфични реалии – р. *хозяин* – б. *чорбаджи*, сменя словоредата (всички примери са от една и съща книга - <http://search-beta.ruscorpora.ru>). Граматичният анализ при работата с корпусите подпомага морфосинтактично разграничаване на междуметия, частици и наречия, което не е отразено в тълковни речници на БЕ: лексемата б. *аха* е представена само като междуметие, но не и като частица; в преводни речници има илюстративен материал за употреба като частица и наречие, но не е отбелязана граматически: б. *аха* – межд. *ага*, *аха-аха* – *чуть-чуть*, *едва*; ~ *да кихне* – *чуть-чуть не кихнул*. Като нови еквиваленти въз основа на паралелния корпус можем да добавим р. *гу*, *угу* (като частици за съгласие), *хе!* (като изненада, недоволство) (<http://search.ruscorpora.ru/>). Ако проследим правописа на междуметията – заемки, можем да съдим за степента на тяхната „одомашненост”. При изписване на латиница междуметията все още се усеща като чуждица (р. *Yes!*, *Basta*), понякога се дублира или заменя с родноезично междуметие или се отстранява (р. *Всё*, *баста!* – б. *Край*, *точка!*). За целите на изследването са полезни и многоезичните паралелни корпуси, когато текстът от един език-източник е преведен както на РЕ, така и на БЕ (вж., напр., паралелни корпуси в рамките на българския национален корпус http://dcl.bas.bg/corpora_bg.html , многоезичния корпус на националния корпус на РЕ <http://www.ruscorpora.ru/search-para-multi.html> и др.). Паралелните корпуси са мощно съвременно средство за натрупване на разнообразни примери за съпоставителен и межкултурен анализ, при определянето на функционални и прагматични еквиваленти, като източник на илюстративен материал за речници, полезни в изучаването и преподаването на езика. Корпусите подпомагат морфосинтактичното различаване на омонимични частици, междуметия, безлично-предикативни думи, както и по-точното им представяне в лексикографията, макар че е трудно да се приложат ясни критерии – липса или наличие на самостоятелно значение, възможност за синтактична самостоятелност, интонационно – пунктуационна обособеност. Засега само паралелният РБ и БР подкорпус на НКРЕ има морфологично и синтактично тагиране, а наличният

български РБК_ВТУ все още не е маркиран. Затова пък всички текстове от българския паралелен корпус са включени в РБ_НКРЕ. Продължава натрупването на паралелни текстове. Статистическата обработка на данни за превода на междуметията от паралелни текстове би очертала тенденции, свързани с честотата на употреба, „концентрацията“ на междуметия в художествените текстове, от които предимно са изградени корпусите, степента на адаптация на заетите междуметия, различните преводачески стратегии при тяхното предаване (изпускане, добавяне, функционални еквиваленти, подбор на идиоматични единици, речеве формули – комуникативи), предаването на национално специфични компоненти в речевите портрети на персонажите и други подобни задачи. Анализът на материала показва, че междуметията не са затворено застинали множество в езика, а динамично се развиват, попълват, допринасят за развитието на езика, участват в прояви на езикова игра. Те са ярко средство в изразяването на емоционално-експресивната функция на езика. Заемането и смесването на чуждоезични и родноезикови елементи илюстрира междуезиковото и межкултурно взаимодействие. Подборът на ситуативни, функционални, прагматически адекватни еквиваленти на междуметията подпомага межкултурната комуникация, описанието, изучаването, и преподаването на РЕ и БЕ като роден и чужд.

2. Лингвокултурология, езикова картина на света

2.1. Изследване на ВРЕМЕТО в лингвокултурологически, когнитивен, съпоставителен план

- **Фрагмент языковой картины мира ('24 часа' в русском и болгарском языках).** // Международная конференция МАПРЯЛ „Лингвистические и культуроведческие аспекты русского языка в сопоставлении в родным”, Болгария, Пловдив, 11-14 октябрия, 1996. Пловдив, 1997, 121-126.
- **Представление о времени в языковом сознании русских и болгар (психолингвистическое исследование).** Международнй конгресс МАПРЯЛ „Русский язык, литература и культура на рубеже веков”, Братислава, Словакия, 16-21 августа, 1999. // Тезисы докладов и сообщений. Том 1. Лингвистическая секция. Братислава, 1999, стр.114. ISBN 80-88982-00-6
- **Представата за време в езиковото съзнание на българина (психолингвистично изследване) – Майски четения на факултета по славянски филологии.** 20-21 май 1999. // Краят на хилядолетието - носталгии, раздели и надежди. Сб. под ред. На Б.Биолчев, В.Стефанов, Н.Чернокожев. СУ "Св.Кл.Охридски", С., 2000, стр. 341-348. ISBN 954-07-1456
- **Концептът 'време' като част от езиковото съзнание на славяните (според данните от „Славянский ассоциативный словарь” за руски, белоруски, български и украински език) // Славяните и техните контакти.** (Доклади от IX славистични четения, посветени на 120-годишнината на славистиката в Софийския университет «Св. Климент Охридски», 17—19 април 2008 г.), София: Издателство ЕТО, 2010, 31-39. ISBN 978-954-9859-45-4
- **Concept of 'time' in data of “Slavic Association Dictionary: Russian, Belorussian, Bulgarian, Ukranian” (Moscow, 2004) // 9th INTERNATIONAL CONGRESS OF ISAPL - POSITIVE, ETHICAL EFFECTS OF PSYCHOLINGUISTIC RESEARCH TODAY, Bari, 23-26 June 2010, Book of abstracts, ISAPL, University of Bari, 2010, p.175.**

В статиите се доразвиват предишни теми – изследване на ВРЕМЕТО в лингвокултурологически, когнитивен, съпоставителен аспект, свързани с преподаваните дисциплини. Използват се нови източници на информация – данни от асоциативни речници, корпуси, психолингвистични експерименти. Провеждат се учебни тренировъчни

експерименти в аудитория със студентите и се показват принципите за обработката на данни и интерпретацията им.

2.2. Изследване на концепти като част от езиковата картина на света

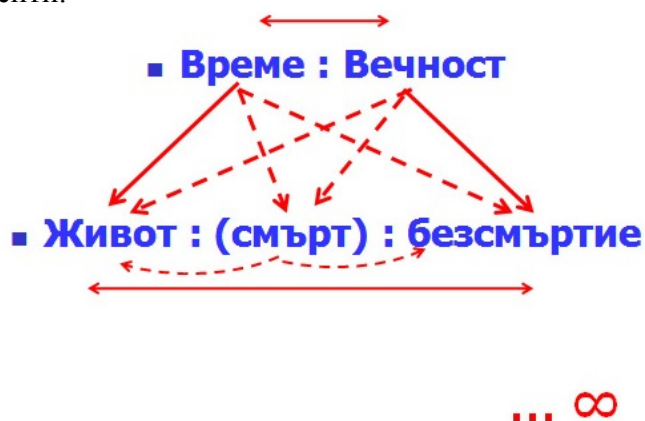
- **МИР, ВОЙНА, СВОБОДА** в езиковото съзнание на българи, руснаци, англичани (по данни на асоциативни речници). // <Юбилейна научна конференция с международно участие, посветена на 120-та годишнина на ВВОВУ „В. Левски” – Велико Търново, 25-26 юни 1998.> // Научни трудове. Книжка №61. Филологии. Част първа. Велико Търново, 1998, 28-32.
- Концепт ‘счастья’ в българском, руском и английском языках. - VI международная конференция “Когнитивное моделирование в лингвистике”. 1-7 септември 2003, Варна. – В: Обработка текста и когнитивные технологии. Сборник под ред. Соловьева В.Д., Полякова В.Н./ - Варна – Москва: 2003, 531 с., (Вып.8) – 372-385.
- Концепт ‘счастья’ в българском и руском языках // Психология и лингвистика. Сборник статии в чест на проф. Енчо Герганов, Съст. и ред. Ю.Стоянова, Х.Кючуков, София, Просвета, 2011, 192-211. ISBN - 978-954-01-2552-7.
- **Време : Вечност. Живот : (Смърт) : Безсмъртие** (когнитивен анализ на данни от „Славянски асоциативен речник”) // *Събитие и безсмъртие (литература, език, философия, наука)/Event and Immortality (Literature, Language, Philosophy, Science)*, сборник доклади от международна научна конференция, Факултет по славянски филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски” (13-14 май 2011 г.), съставители Димитър Камбуров, Юлияна Стоянова, Офелия Николова, Дарин Тенев, Камелия Спасова, дизайн Камелия Спасова, София: УИ „Св. Климент Охридски”, 2013, 277-288. ISBN 978-954-07-3692-1
- **Асоциативно-вербални полета на концепта ‘паметник’** в руски и български език // **Езици на паметта в литературния текст. Доклади от годишната конференция на Факултет „Славянски филологии”, СУ Св.Климент Охридски, 2013. Велико Търново, изд. Фабер, 2014, 596-603. ISBN 978-619-00-0111-9**

Отделни концепти – *време, вечност, щастие, паметник* и др. се описват като част от езиковата картина на света, в езиковото съзнание на носителите на съответния език. За описанието им се използва комбинирана методика за семантичен, контент, съпоставителен анализ на разнообразни лексикографски, текстови и експериментални данни. За пръв път се прилага психолингвистичен метод за йерархичен клъстерен анализ на пиктограми – графична асоциация на вербален стимул (‘време’, ‘щастие’) – метод, разработен в дисертационния труд. Данните се сравняват и допълват с други данни от психолингвистични експерименти - свободен асоциативен експеримент, контент анализ на дефиниции, функционален контекстуален анализ и др. Анализират се съответните фрагменти и електронни лексикални бази данни от типа WordNet. Данните от асоциативно-вербалната мрежа, представена в речниците за асоциативните норми на двата езика, представляват достатъчно обективни и трудни за извличане по друг начин данни за елементи за «образа на света», концептуалната му картина, която съдържа специфични културни и етнопсихолингвистични елементи в езиковото съзнание на представители на различни нации и култури. В реакциите се отразява социално-психологически значима информация за самооценката на индивида и оценката му за обкръжаващия свят.

Съпоставителното описание на концепта ‘щастие’ показва значително сходство в БЕ и РЕ, макар да е субективно, многомерно, многоаспектно понятие. Според данните от експеримента, проведен със студенти, ‘щастие’ има личен характер, свързано е със семейството и с приятелите, то е неуловимо, ефемерно, преходно, нетрайно, проявява се в

дребните радости от живота, от една страна, а от друга – голямо, огромно, вечно и под. При сравняване на вербалните и невербалните реакции на един и същи стимул – думата б. *щастие* - р. *счастье* се оказва, че визуалната представа за концепта е много по-богата, съдържа повече информация, вкл. и енциклопедическа в сравнение с фрагмента от наивната картина от света, отразена в лексикални единици. Методът на йерархичен клъстърен анализ на пиктограми показва, че концептът ‘щастие’ метафорически е представен чрез слънце, усмивка, цветя, прозорец, двама човека един до друг, хванати за ръка, две усмихнати лица, свързани с двупосочна стрелка и т.н. Щастието е равнозначно на любов, дружба, свобода и др. Руската лексикална единица р. *счастье* е по-широка по значение от българския еквивалент, а в етикетните фрази се пресича с р. *удача*, в БЕ съответстват б. *щастие*, *късмет*, *слука*. Подобни съпоставителни изследвания на ключови понятия в езиковото съзнание на носителите на езика са полезни за обучението на студенти, за преводаческата практика, за попълване на лексикографските източници.

Концептите ‘Време’ : ‘Вечност’; ‘Живот’ : ‘(Смърт)’ : ‘Безсмъртие’ са сред базовите в нашето себеусещане и световъзприятие и се изследват предимно според данните от „Славянски асоциативен речник”. Чрез анализа на индивидуални вариантни представи от речника се реконструира част от инвариантната национално специфична езикова картина на света. Асоциативно-вербалните мрежи на всички разглеждани концепти показват наличие на общи елементи и взаимни връзки и препратки, които изграждат сложен и многопланов смислов комплекс. Изброените концепти са свързани, предполагат се взаимно, изграждат контрарни и комплементарни опозиции. ‘Времето’ е измерение на нашия ‘живот’. През прага на ‘смъртта’ встъпваме във ‘вечността’ и ‘безсмъртието’ и т.н. В „образа на света” на съвременниците ни сложно се преплитат елементи на научно, религиозно, митологическо, фолклорно и ежедневно-битово съзнание, като всички те са отразени в наивната картина на света – отражение на езиковото ни съзнание. Основните наблюдения от това изследване са графично отразени в следната схема, която отразява наличие на общи елементи и взаимни връзки и препратки, които изграждат сложен и многопланов смислов комплекс между избраните концепти.

С помощта на психолингвистични методи (в случая, свободен асоциативен експеримент), в комбинация с други се реконструира чрез индивидуални вариантни представи част от инвариантната, национално специфична езикова картина на света и точно, концептът ‘памятник’, мястото му в нашето себеусещане и световъзприятие. Анализът на данните обособява различни типове семантични отношения, представени в асоциативно-вербалното поле на S ‘памятник / паметник’. Примерите сочат по-голям брой връзки с еднокоренни думи в словообразователното гнездо в БЕ в сравнение с РЕ: S ‘памятник’ – *память 24, вспоминание*, S ‘паметник’- *спомен 33, памет 9, възпоменание*,

помен 1. Асоциативно-вербалните полета съдържат различни семантични роли (обект – на кого или какво е посветен паметникът): а) прецедентни имена, национално-специфични, свързани с историята и културата на съответните носители на езика: S ‘паметник’ – Пушкину 49, Ленину 46, Пушкин 26, герою, Ленин 24, героям 9, Ленина 5, Петру 1, погубилим, поэту 4; S ‘паметник’ – Левски 33, Альоша 6, войник, Ленин 5, на Левски, Шипка 4, на незнайния войн, Васил Левски, В.Левски, воин, на съветската армия 2, баба Яга, Ботев, Вазов, Г.Димитров, знаменита личност, идол, загинал човек, комунисти, Левски, Ботев, на герой, на Ленин, на Пушкин; б) събитие: р. *подвиг, комунизму, родине, скорбь*; б. *на свободата, на културата, руски, комунизъм, минало, на глупостта, освобождение, забележителност*; в) реалии, културно значими обекти: S ‘паметник’ – *Родина мать зовет, огонь вечный*; S ‘паметник’ - *на незнайния воин*. В минималистичните „текстове” от стимул-реакция се съдържат елементи от езиковото (само)съзнание на носителите на съответните езици, носещи социално-историческата памет и националните животрептящите черти на отделните езикови картини. Чрез концепта ‘паметник’ проследяваме как са кодирани своеобразни лингвокултурологически „мостове” на паметта между миналото и настоящето, между личностното и общностно-значимото, като прояви на вътрешно- и межкултурен обмен и комуникация в езиковото съзнание на индивида като представител на своята езикова и културна общност.

2.3. **Лингвокултурологическите аспекти словообразователных моделей. // Динамика языковых процессов: история и современность. К 75-летию со дня рождения профессора Пенки Филковой, редакционна колегия А. Градинарова, С. Георгиева, К. Петрова, София, Херон Прес 2004, 137-145.**

Анализират се лингвокултурологически аспекти на словообразователни модели върху материал от «Духовните послания» на преподобни Серафим Саровски. Разглеждат се сложни думи от църковнославянски, много от тях калки – р. *добротолубие, богопокорливый, благодравный* и др., като отражение на връзката между език, мислене, култура, светоусещане. Постепенното архаизиране, но и актуализация на подобна лексика отразява духовни и социални процеси чрез динамиката на езиковите процеси.

2.4. Съпоставка на фрагменти от езиковата картина на света

• **Языковая картина мира и обучение филолога // Когнитивное моделирование в науке, культуре, образовании: Труды III Международной конференции «Когнитивное моделирование в науке, культуре, образовании. CMSCE-2015» Часть 2. – Ростов н/Д: Фонд науки и образования, 2015, 401-406. ISBN 978-5-9907389-5-9**

В това съобщение се разглеждат проблеми от свободно-избираем курс за русисти-магистри в теоретичната рамка на езиковата картина на света (ЕКС) като част от антропологически насочената съвременна лингвистика, като израз на стремежа към интердисциплинарни изследвания. Разглеждат се някои методологически и когнитивни аспекти на ЕКС, насочени към повишаването на мотивацията в дейността по обучаване и усвояване на материала от студентите – субекти, а не просто обекти на обучението. Как да се доближим, до това, че осъзнатите, осмислени и прочувствани потребности от материалната, социалната и духовната област да се свържат по-тясно с целите и дейността с отделната личност на студента? Затова и предлагаме методически задачи, свързани с описанието на ЕКС, с цел повишаването на мотивацията и резултатите в изучаването на руския език като чужд. Това е свързано с по-глобалната цел да се подготвят студентите към висока адекватна комуникативна компетентност в различни сфери и области на използването на руския език за целите на усъвършенстването на межкултурната

комуникация. Тъй като ЕКС е поле на изследване, докосващо се до много лингвистични дисциплини, то много важно в развитието на способностите за трансфер на знанията у студентите, а също така практическо използване на получените знания във филологическия анализ на единици и текстове. Очертават се тематични кръгове от изследователски проблеми и конкретни примери, експериментални изследвания от работата със студентите. Подчертава се необходимостта за «вграждане» на лингвокултурологични компоненти в обучението на студенти по руски език като чужд в съответствие с Европейската езикова рамка и насоченост към подобряването на многоезичното и многокултурно образование.

- **Фрагмент языковой и грамматической картины мира в русском и болгарском языках ('думать') – Русистика 2003. Язык, коммуникация, культура. Шумен, Унив. изд-во "Еп. К. Преславски", 2003, 357-371. ISBN 954-577-173-9.**
- **Фрагмент языковой и грамматической картины мира в языковом сознании носителей русского и болгарского языков ('благодарить'). – Языковое сознание: устоявшееся и спорное. XIV Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации. Москва, 29-31 мая 2003, Москва 2003, 200-201.**

В серия от няколко подобни изследвания се анализират отделни единици или фрагменти от ЕКС в теоретичните рамки за описание на човешкия фактор в езика от Б. Серебреников, на Московската семантична школа на Ю.Д. Апресян, на теорията 'Смисъл – Текст' на И.А. Мелчук, Московската етнопсихолингвистична школа на Ю.А. Сорокин, В.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева и др. с комплексна методика и в съпоставителен план. Целта е да се открият общите черти и различията при експлицирането на отделни концепти (като 'мисля', 'благодаря' и др.) в езиковата и граматическата картина на света в езиковото съзнание на носителите на два близкородствени езика – РЕ и БЕ. Целта се конкретизира в задачите за съпоставително описание на семантическите и граматическите свойства на избраните единици и системните им синонимни, деривационни, синтагматически, асоциативни и други връзки. Към познатите методи за контрастивен анализ добавяме метода за съпоставяне на валентната структура на глагола, с който бихме могли да открием някои специфични етнокултурни компоненти в семантиката на глаголите-предикати, способни да репрезентират значението на цялата ситуация. Така по-подробно се описва концептът чрез повърхнинни, синтактични характеристики на по-дълбинни ментални конструкции, които могат да ни изведат до някои важни типологически параметри на контрастивно-културологическия анализ на синтаксиса на близкородствени езици. Сравняват се и невербалните компоненти, съпровождащи предиката 'мисля' в двата езика – смръщване на челото, потриване по челото или слепоочието, почесване по тила, както и използването им в анекдоти за създаване на хумористичен ефект. Междуетниковите омоними р. *думать*, *мыслить* – б. *мисля*, *думам* се проследяват в диахронен и синхронен план. Като название на буквата „м” в църковнославянската азбука или като знак за височината на тона в староруската певческа нотация се използва р. *мыслете* или *мыслите* (според П. Филкова, 1987, т.2, с.660). Сравняват се граматическите вариации по различни граматични категории, синтактичните, граматико-морфологични и семантични валентности, функционирането във фразеологични единици и пословици и поговорки, като модални или вметнати думи и фрази, в подчинени изречения, а също така и граматичните и деривационни процеси, свързани с изходните единици. Като обобщение можем да отбележим, че се наблюдават повече съвпадения в лексическите свойства на сравняваните единици, и повече различия в изразяването на граматичните значения на този малък фрагмент на ЕКС, което косвено може да носи информация за някои различия в концептуалната картина в двата близкородствени езици като отражение на

опредметения, словесен мироглед в национално-културното пространство на двата езика и отразява множествеността на формите за материализирането на езиковото съзнание.

По аналогична методика се описва и концептът 'благодаря' с възможните граматични, семантични, деривационни процеси. Различията в обектната валентност (прякообектна в РЕ и косвенообектна в БЕ) биха могли да са индикатор за някои когнитивни различия в моделирането на комуникативната ситуация, както и се превръщат в причина за отрицателна интерференция: фиксирани са примери като *Благодаря *те за поздравления* от носител на РЕ, *Я благодарю *тебя* – от носител на БЕ. Анализират се синтагматически перифрази, които водят до промяна в типа валентност: р. *быть благодарным* – кому?, *обратиться с благодарностью* – к кому?, *выразить благодарность* – кому?; б. *благодарен съм* – на кого? и др. Има разлика във възможностите за пасивизация, при възможността за добавянето на възвратен постфикс в двата езика, което обаче довежда до други граматични промени: б. *Ти се благодари на Бога, че..., Той да се благодари, че...* Възможно е образуването на произведен предлог: р. *благодаря* – кому? чему?; б. *благодарение на...*; реплики от речевия етикет б. *(Много) благодаря!* Словообразователните гнезда са построени по сходни модели, които препращат към общи понятия в концептуалната картина на света.

- **Когнитивные аспекты названий растений в русском и болгарском языках // V-я Международная научно-практическая конференция (дистанционная) «Когнитивные исследования на современном этапе. КИСЭ-2014» (7-8 апреля 2014 г., Ростов-на-Дону, Россия). 2014, Ростов-на-Дону, 95-102. ISBN 978-5-241-01153-4**
<http://www.confcofnresearch.ru/index.php/ru-version-kise/tekst-sbornika-konferentsii2015/tekst-sbornika-konferentsii2014>

В статията се описват межкултурните сходства и различия в когнитивните стратегии при номинациите на лечебните растения като фрагмент от езиковата картина на света в РЕ и БЕ в съпоставителен план, за лингводидактичните цели на обучението на български студенти-русисти. Анализирани са над 1000 еквивалентни официални и диалектни названия на лечебни растения в РЕ и БЕ от гледна точка на номинативния признак, запазването на вътрешната форма, като се определят логическите типове междуезикови отношения – тъждество (при съвпадение на номинативните признаци), пресичане (при частично съвпадение или включване на номинативните признаци), непресичане (при разминаване) на признаците на номинация. При изучаването на названията на билките се съчетават няколко основни методологически подхода към описанието на дадения фрагмент: прагматико-функционален, системно-структурен, когнитивно-ономасиологически, динамически, лингвокултурологически.

При съпоставителния анализ на когнитивните аспекти, залегнали в названията на лечебните растения, се открояват общи признаци на номинация: наблюдава се превключване от външни, обективни признаци на обекта (по форма и фактура на листата и цвета, цвят, мирис, вкус, местообитание и др.) към субективно-прагматически и функционални признаци на използването на лековитите растения (по органа, болестта, страданието, които лекува, по ефекта, който предизвиква, магическото предназначение на билката и др.). Проследяват се типовете междуезикови съответствия на 1) съвпадение, 2) пресичане или 3) несъвпадение на номинативните признаци в сравняваните езици. Примери: 1) съвпадение: р. *каштан конский / съедобный каштан* – б. *конски кестен / питомен, ядлив кестен*; б. *очанка лечебна, очемилка* 'лекува очи' (*Euphrasia officinalis* L.) – р. *Очанка лекарственная, двенадцатипалочник, василек полевой, глазница, глазная трава, горлянка, жабная, кашка, зезюлька, змеевец, луговой верес, очная трава, очная помощь, полосовая, родимная, рябушка, сердечник кошачий, свет очей, светлик, свечка, сорочки или вороньи слезы, соншинник, ушевник, щир*; б. *очиболец лечебен* 'лекува болни очи',

бутурак, планински *очиболец* (*Potentilla tormentilla*); б. *луда краставица*, *църкало*, *пушкалка*, *дива краставица/ краставичка*, *диво динче*, *пипонче*, *рупеличе* (*Escballium elaterium*) – р. *бешеный огурец обыкновенный*, *огурец лесной или ослиный*, *огурцы собачьи*, *огурчики-скакунчики*, *огурчики бедовые*, *дерябка* и др.); 2) пресичане: б. *горчивка* – означава два вида растения – б. *жълта тинтява*, *горчив корен*, *жълта линцура* (*Gentiana lutea* L.) – р. *горечавка жёлтая*; б. *лечебна лайка* (*Matricaria chamomilla*) – р. *ромашка аптечная* и др.) и 3) несъвпадение: б. *синя тинтява* (*Gentiana cruciata* L.) (по цвят) - р. *горечавка крестовидная* (по вкус). Преобладаващият тип е 3) несъвпадение (ср. р. *подорожник* ‘расте покрай пътя’ – б. *живовляк*, *жиловляк* ‘жилави листа / бързо „заживява”, заздравява’; р. *тысячелистник* (*лат. Achilléa*), *тысячелистник обыкновенный*, или *порéзная трава* – б. *бял равнец* (*Achillea millefolium*), *гущерка*, *пачи пера*, *посечена трева*, *хайдушка трева*. В различните езици различни номинативни признаци са залегнали в названията – латинското название е по името на гръцкия митичен герой от Троянската война Ахил и наличието на много – 1000 листенца, в РЕ – по мнолистното съцветие, вероятно калка от латински – р. *тысячелистник*, в БЕ – по цвят и форма на съцветието – бяло и равно – б. *бял равнец*; асиметрията се проявява и в еднословно название vs. разчленена номинация, но в различните мотивиращи признаци в официалните ботанически названия в сравнение на диалектните: р. *бессмертник* ‘безсмъртно, неувяхващо цвете’, или *цмин* (*лат. Helichrysum*) - б. *жълт смил* ‘жълт цвят на цвета’, *смил*, *старо цвете*, *сухо цвете*, *неувехки* (*Helichrysum arenarium*).

Интересен пример за различна прагматична информация, заложена в названието на растението в различни лингвокултури, включително и в диалектните названия, е (*Colchicum autumnale*). В БЕ информацията е свързана с бита, с жизнения цикъл, със сезона на появяване на лилавия минзуха през есента (б. *есенен минзухар*), напомня, че скоро идва зима и е време да се закръпи кожухът (б. *кърпикожух*), скоро ще настъпят студове, мразовито време (б. *мразовец*), прогонват овчарите от планините обратно в селата (б. *пъди овчар*). Названията в РЕ носят информация за това, че цъфти «без време», през есента или зимата, под снега, а тъй като е отровно, може да предизвика смъртта на куче: р. *безвременник осенний*, *колхикум*, *безвременник луговой*, *зимовник луговой*, *луговой шафран*, *безвременный цвет*, *безвременница*, *зимовник*, *осняк*, *осенник*, *осенний цвет*, *песобой*, *собачья смерть*, *подснежник*, *шафран дикий* (<http://www.belena.biz/nov2/bezvr.htm>).

Човешки, междуличностни, етически, емоционални отношения се пренасят върху названия на растения: б. *подбел*, *марта* – р. *мать-и-мачеха* (*лат. Tussilágo*), *мать-и-мачеха обыкновенная* (*лат. Tussilágo fárfara*), *двоелистник*, *камчужная трава*, *лапуха студёная*, *мать-трава*, *односторонник*, *царь-зелье*. В РЕ, вероятно, красивият жълт цвят се сравнява с майка, а некрасивият зелен лист – с мачеха, а в БЕ същото растение е назовано по външен признак ‘листът отдолу е бял’ и вероятно се появява през март.

Като обобщение можем да посочим, че когнитивната база на народните фитоними комбинират както обективни знания за растенията, така и субективен национално-специфически опит. В изучаваните фрагменти на ЕКС се преплитат елементи на славянската, балканската и национално-специфическите руска и българска картини на света.

- **Глаголы, мотивированные названиями животных, в русском и болгарском языках – когнитивные аспекты // Когнитивное моделирование: Труды Третьего Международного форума по когнитивному моделированию (14-21 сентября 2015 г., Болгария, Варна). В 2-х частях. / Отв. науч. ред. С.И. Масалóва, В.Н. Поляков. - Часть 1. Когнитивное моделирование в лингвистике: Труды XVI Международной конференции «Когнитивное моделирование в лингвистике. CML-2015», сс. 157-166. ISBN 978-5-9907389-5-9**

- **Деноминативные глаголы, мотивированные названиями животных, в русском и болгарском языках // Болгарская русистика, София, 2016, №1, сс.24-36. ISSN 0323-9160 (print), ISSN 1313-3713 (online)**
http://www.bgrusistika.com/wp-content/uploads/2015/07/Bolgarskaya-rusistika_1_2016.pdf

В две последователни статии с натрупване на материал и нови идеи разглеждам когнитивни аспекти на десубстантивни глаголи, мотивирани от названия за животни в РЕ и БЕ от гледна точка на словообразуването и морфологията и като фрагмент от ЕКС на двата езика в лингвокултурологията. Описания са основните структурни и семантични типове на разглежданите глаголи: 1) тъждество (напр., р. *зверь* → р. *звереть, озвереть*; б. *звяр* → б. *озверейя, озверявам*); 2) пресичане (напр., р. *свинья* → *свинячить, насвинячить* и б. *свиня* → *освинвам, освиня*); 3) непресичане (напр., р. *попугай* → *попугайничать* / б. *повтарям като папагал*; р. *окрыситься* / б. *злобно да кажя, да извикам в отговор, р. собачиться* / б. *караме се като котка и куче* и др.).

При моделирането на преносното значение в десубстантивния глагол използвам парафраза на вторичната семантика на глаголите: р. / б. *свиня* → р. *свинячить, насвинячить* и б. *освинвам, освиня*, в които присъства както субект (кой върши действието), така и обект (какво е подложено на такова влияние); глаголт е преходен; парафраза 'X₂ прави Y <място/помещение/нещо> мръсно, както това прави X₁ - свиня'. Семантическите актанتي на този предикат са S₁, O, S₂, а семантиката – X₁ → 'X₂ прави Y, както X₁'; S₁, S₂ (сходство). Добавянето на възвратна частица към глагола го превръща в собствено-възвратен и подпомага развитието на ново значение: б. *да се освиня, освинвам се*: 'да се изцапам' и 'да надебелея'. При моделирането на предикатно-аргументната структура на преносното значение 'да се изцапам' S₂ (човек) се държи подобно на S₁ (свиня), или външно се уподобява на S₁ – 'да надебелея...'. Така се наблюдава периферна мотивация – избира се само един признак при номинацията на втория субекта по аналогия с първия ('мръсен', 'дебел'), а другите признаци «се зачертават», което е характерно при възникването на метафори.

Преходни между пресичането и непресичането са случаи, когато мотивиращите субстантиви в РЕ и БЕ имат сходно преносно значение, обаче в единия език се появява десубстантив с подобно метафорическо значение, а в другия език – словообразователна лакуна, която се запълва на нивото на словосъчетание: р. *попугай* → *попугайничать* / б. *повтарям като папагал*. При аналогичния модел на р. *обезьяничать* в БЕ съответстват словосъчетания с еднокоренни съществителни: *правя маймунджилък, правя се на маймуна, маймуństwo, маймуница*. При търсене в интернет се появява неологизъм в различни словоформи на парадигмата б. *маймунясвам (се)*, който все още не е включен в най-новите речници. Резултатите за употреба са от порядъка на 150-200 употреби през януари 2016 г., предимно във форуми, блогове, чатове, където писмено е зафиксирана разговорна реч. Контекстуалните значения при мотивираща дума X *маймуна* → (1) 'уподобявам се на X', (2) невъзвратен или възвратен глагол 'държа се като X' - *деца ще гледам (разбирай, ще маймунясвам с тях / Цял ден се маймунясвам с тях и занимавам.)*, (3) 'ям банани и по такъв начин се уподобявам на X' - *И аз утре ще маймунясвам с банани (диета)*, (4), 'окосявам се и заприличвам на X'.

Междуезиковата симетрия се проявява и в случаи, когато лексемата има сходни конотативни и символни значения, но в единият език има произведен глагол въз основа на един от семантичните признаци (прототипичен или перифериен), а в другия – словообразователна лакуна. Например, р. *волк* - б. *вълк* като лексикална единица в теоретичната рамка на когнитивната лингвистика и лингвокултурологията е символ на глад, див нрав, индивидуализъм, глупост и т.н. както в руската, така и в българската лингвокултури. Даденият символ се извлича от фразеологизми, устойчиви сравнения, пословици и поговорки, проказки и други текстове. Въз основа на лексемата се изработва

стереотип, който е национално-специфичен като част на ЕКС, съпровожда се с представи, конотации в съответната езикова и културна общност. Но се оказва, че само в БЕ се образува съответният десубстантивен глагол (въз основа на преноса на признака чрез сравнение) - б. *увълча се* 'да стана подобен на вълк, да озверее', а в РЕ има словообразователна лакуна. В един от тълковните речници на БЕ няма преносни значения за б. *вълк* [БТР 2006: 121], но са отбелязани производни глаголи: б. «*увълчвам* нсв., *увълча* св. прх. Правя някой да стане зъл, жесток, лаком като вълк; озверявам. *Парите го увълчиха. увълчвам се* нпрх., 1. Ставам лаком и проклет като вълк; озверявам се. 2. Ставам на вълколак, вампирясвам» [БТР 2006: 996]. В РЕ има словообразователна двойка б. *котка* → *коткам* св. нпрх. «1. Отнасям се любезно и внимателно към някого, за да го разположа към себе си. *Кум ли ще го правиш, та го коткаш толкова?* 2. Забавлявам, залисвам. *Баба ми много умееше да ни котка и зальгва.*», а в РЕ няма аналогичен модел: р. *кошка* → ? ∅. В БЕ няма двойка по модела: р. *собака* → *собачить* 'карам се' / *присобачить* 'да прикрепя', *присобачивать(-ся)*, затова пък метафорическите значения на еквивалентите р. *лаять* – б. *лая* 'карам се, ругая' съвпадат, както и образността на фразеологизма р. *живут как кошка с собакой*.

В двата езика сходно значение може да е изразено чрез метафорични преноси за различни животни: р. «*петушииться, -усь, -ишься; несов. (разг.). Вести себя задиристо и запальчиво, горячиться.*|| сов. *распетушииться, -усь, -ишься.*» (www.ozhegov.com/words/23275.shtml). Еквивалентите в БЕ са свързани с образа на таралежа, както и други образи – *ежа се, перя се; зъбя се, горещя се, дигам пара* [Влахов 2004: 490].

В словообразователен и семантичен план преобладава непресичане – липса на еквивалент от същия словообразователен тип поради междуезикова асиметрия и наличие на лакуни, тъй като метафорическите значения на названията за животни и производните от тях глаголи в значителна степен са национално-специфични и културно обусловени. Резултатите са полезни в обучението на студенти - филолози за подобряване на професионалната компетенция и междуезикова комуникация.

3. Анализират се отделни аспекти в следните тематични области: когнитивна лингвистика, психолингвистика, социоллингвистика.

3.1. **Когнитивни модели в названията за 'луд човек' в българския и руския език. // Преходи и граници. Transitions and Borders, Сборник доклади от XV годишна научна конференция на Факултета по славянски филологии на Софийския университет «Св. Климент Охридски» (18 - 19 май 2009 г.), Съст.: П. Карагъзов, Ю. Стоянова, София, 2009, УИ «Св. Климент Охридски», стр.424-436. ISBN 978-954-07-2997-8. / ISBN 978-954-92077-2-9.**

Приемам за основа теоретичното разбиране, че „метафората е един от основните начини за познаване на обекти от действителността, тяхното именуване, създаване на художествени образи и пораждање на нови значения” (Арутюнова 1990, превод мой – К.П.). Така могат да се проследят основните идеи в концептуалното поле 'луд', както и определени представи, нагласи на носителите на БЕ и РЕ чрез лексикалните, фразеологически, устойчиви фрази, пословици, вицове и текстови единици в двата езика. Повечето модели са застъпени и в РЕ, и в БЕ. Разликите са най-вече в преносните значения на звукоподражанията и в метафоричната образност. Метафорите със значение 'луд' са важни за съответното концептуално поле, защото те изпълняват когнитивна, номинативна, художествена и смислообразуваща функции. Особено важни са те за духовната, психическа сфера, която трудно се поддава на описание.

Открояват се общи за БЕ и РЕ метафорични модели и нагласи в концептуалното поле 'луд'. Открояват се 18 когнитивни модела: медицински названия, липса на логика,

липса или недостатъчност на ум и разсъдък, болест на душата, отклонение от нормата. Потвърждават се универсални метафори за душата, психиката като механизъм и нещо крехко, описвани от Дж. Лейкф и М. Джонсън като когнитивни и структурни метафори. Сходство се наблюдава и в описанието на социални, религиозни аспекти на лудостта, нейните външни прояви. Понякога човек е неспособен да се съпротивлява на това състояние, то му се натрапва отвън, завладява го, изпада под влияние на зли сили. Например, използват се медицински термини – диагнозата за човек с психическо разстройство излиза от сферата на професионалния подезик и става общоупотребителна, с пейоративен оттенък: б. *идиот, кретен, психопат, маниак, дебил, олигофрен, шизофреник* и др. - р. *идиот, кретин, психопат, маньяк, даун, неврастеник* и др. Словообразователните деривати в разговорната реч свидетелстват за тяхната употребителност: б. *психо, психар, шизи*; р. *псих < психопат, шизик, шизанутый < шизофреник*, ср. глагол *шизануть*.

Представите за лудост също са свързани със страдание, болест на душата: б. *душевноболен* - р. *душевнобольной*; а заведението някога се е наричало б. *приют за душевноболни*, ср. б. *психично болен*.

Езикова игра, основана на междуезикова омонимия – англ. *down* и р. *даун* (разговорен вариант за болен със синдром на Даун), създава комичния ефект в следния виц (който се появява с вариации, дадени след наклонена черта /). Основен персонаж е представител на „новите руснаци”, с функционален еквивалент „мутра” в българските вицове. Една от отличителните черти е глупост, незнание, а р. *даун* се смята за обидна дума в младежкия сленг: неodobr. или ирон. – 3. „Глупый, несообразительный человек” (Никитина 2007: 143); *даун*¹ – „сущ. 2 скл. м.р. одуш., пренебр., молод. Придурок; тупица; неинтересный, неоригинальный человек”; *даунец* – сущ., 2 скл., м.р., одуш., ирон., молод. – глупый человек, невежда” (Осипов 2003: 94-95).

Новый русский где-то за границей в отеле заходит в лифт / заходит в лифт дорогого отеля в Лондоне.

Вместе с ним заходит еще один мужик: / Лифтер спрашивает:

- Down?

- Сам ты даун, козел! <http://pae-alina.narod.ru/anekdot.htm>; <http://anekdot.yaxy.ru/3600.html>!

Недостатъчност или липса на ум, разсъдък: б. *безумец, безумен, малоумен, слабоумен, умопобъркан, обезумял, загубил си е ума* (в пряко и преносно значение - ‘луд’, ‘влюбен’), *не е с ума си / акъла си / всичкия си, не е на себе си, да не ми е изпила кукувица ума / мозъка; губя си акъла (по някого, по нещо)*, разг. – р. *терять голову (разум, рассудок); дигам се / дигна се (пошаввам / пошавна, помервам се / померя се) в акъла разг* – р. *повредиться в уме, спятить, свихнуться, тронуться, помешаться, рехнуться, ума решиться* (РБФР 1974: 37-38). При подбора на еквивалентите прави впечатление, че в част от фразите има съответствие на образите и елементите, при други мотивацията и образността е различна. В българската разговорна реч е фиксирана окационална, разговорна дума б. *акъллипсо* (от б. *акъл* [ар.>тур.] = *ум, разум* (разг.), + *липсва*). Като еквиваленти можем да посочим р. *сумасшедший, сумасброд, безумный отроду, малоумный, дурачок, дурочка, умственно отсталый, слабоумный, сошел / выжил из ума, потерять ума, без ума (от кого, от чего), безумец, безрассудный*. В устна анкета ученичка от 6 клас споделя училищен жаргон – разгърнато сравнение за ‘луд’: б. *акълът ти е като чертичка на аспириин*.

Сходна е и представата за наличието на някаква норма, съответно, ‘лудият’ е отклонение от нормата – във външното поведение или в мисловната и емоционална сфера: б. *ненормален, подмести се, мръдвам, мръдна, мръднал, откачам, откачен* – р. *крыша съехала, тронутый, чокнутый, сдвиг по фазе, рехнувшийся* и др. Подобни на този вицове са подходящ материал за описанието на различни схеми, фреймове, рамки, прагматически фактори и евристични подходи в нашето ежедневно познание, логическо мислене и поведение.

Една от универсалните метафори, „с които ние живеем ежедневно” (според израза на Дж. Лейкъф и М. Джонсън) е свързана с представата, че душата, психиката (mind) е механизъм, следователно, той може да излезе от строя, да се счупи, да се разпадне, да се разруши системата и т.н., например, б. *разцентрован, разхлопан, откачен, с разкладена психика, скъсал ластиците, хлопа му дъската* и др. Някои от фразите са многозначни, синкретични, съчетават няколко представи в рамките на концепта ‘луд’: менталния модел за ‘луд’ (мозъкът като „орган на мисленето” и интелекта) и метафора за психиката – машина: б. *няма връзка с главния мозък; няма шнурче* (детски оказионализъм, 5-годишно момиченце).

При означаването на ‘луд’ се очертават и някои специфични само за БЕ (и съответно, култура) тематични подгрупи, свързани с училищния жаргон (*не е в час*), с посочените по-горе звукоподражания и междуметия. Можем да обособим група словосъчетания, свързани с представата за муха, пеперуда и други видове насекоми като за душата на човека, или за някои идеи: б. *има мухи / бръмбари в главата, бръмбари му бръмчат / бръмнали в главата* - р. а) *он человек с причудами, у него странные идеи*; б) *у него дурь / вздор в голове*; б. *влизат / влезнаха (извъждат се / извъдиха се) бръмбари в главата / чутурата* – р. *блажь / дурь находит / нашла*; б. *избий (изгони, пропъди и под.) си тези мухи / бръмбари от главата* - р. разг. *выбрось (выкинь) этот вздор (эту дурь) из головы* и др. (БРФР 1974: 61). Те са част от балканската езикова картина на света и имат древни митологични корени (по-подробно вж. А. Петрова 2003).

В РЕ групата деривати, образувани от англ. *crazy*, се оказва по-многобройна и разнообразна по състав, значения и граматически характеристики.

В жестовите със значение ‘луд’ в БЕ и РЕ има сходство (въртене на показалец до слепоочието, почукване по слепоочието) и различия (въртене на длан с разперени пръсти на нивото на лицето, характерно само за БЕ). Невербалното предаване на концепта ‘луд’ е разнообразно в двата езика и изисква по-подробно изследване върху обширен материал.

Това съобщение е тезисно маркиране на сходства и различия в концептуалното поле ‘луд човек’ като част от езиковите картини в БЕ и РЕ въз основата на семантичен анализ на езикови единици и метафори.

3.2. В интердисциплинарната зона на синтаксиса и психолингвистиката

- **Psycholinguistic Investigation of Processing Principles in Bulgarian. // 4-th international conference “Formal Approaches to South Slavic and Balkan languages”, November 15-17, 2002, University of Sofia “St.Kl.Ohridski”. Sofia, 2002, pp.27-29.**
- **Sekerina I.A., Fernández E.M., Petrova K.A. Relative Clause Attachment in Bulgarian. // [Formal] Approaches to [Slavic] Linguistics. The Ottawa Meeting 2003. Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Languages – FASL 12th, Ottawa, Ontario, Canada. Eds.: Arnaudova O., Browne W., Rivero M.-L., Stojanović D., Michigan Slavic Publications, Ann Arbor 2004, 375-394. ISBN 0-930042-94-8.**
- **Секерина И.А., Фернандес Е.М., Петрова К.А. Психолингвистично изследване на структурно многозначни подчинени изречения в българския език. // Славистика и общество. Съставители: М.Младенова, И.Монова. София, Херон Прес, 2006, 273-280. (Материали от Седмите национални славистични четения, април 2004).**
- **Секерина И.А., Фернандес Е.М., Петрова К.А. Присъединяване на структурно многозначни подчинени изречения в българския език. // BULGARISTICA – STUDIA ET ARGUMENTA. Festschrift für Ruselina Nitsolova zum 65. Geburtstag. Herausgegeben von Sigrun Comati. Юбилеен сборник в чест на 65-та годишнина на проф. дфн Руселина Ницолова. Herausgegeben von Sigrun Comati. София, Verlag Otto Sangerr – Munchen, 2008, 328-336. ISBN 978-3-86688-031-3**

В интердисциплинарната зона на синтаксиса и психолингвистиката за пръв път експериментално за БЕ се изследват структурно многозначни изречения от типа: *Някой застреля слугинята на актрисата, която беше на балкона. Кой беше убит? а) слугинята б) актрисата.*

Психолингвистичният експеримент със студенти от СУ под ръководството на И.Секерина представлява първото изследване на тези процеси върху българския език. Според данните на експеримента се оказва, че БЕ принадлежи към групата на т.нар. езици с „високо прикачване” (high attachment), т.е. избира се първата посочена дума в примера (а). При смяна на условията на експеримента – словоред, дължина на подчиненото изречение, включване на визуално разрешаване на многозначности резултатите се променят – започва силно колебание около 50%, което прави ненадеждни статистическите резултати. Според очертаните тенденции при къса подчинена фраза има „високо прикачване”, а при дълга фраза – ниско. Сред факторите за вероятно обяснение е обемът на краткосрочната памет, налагането на интонационен контур и по време на четене на примерите наум, което води до „ниско прикачване” (low attachment). Правят се съпоставки с наличните данни за други славянски, романски и германски езици.

4. Компютърна лингвистика – разглеждат се отделни аспекти

4.1. Филологът като грамотен потребител и сътрудник в смесени екипи

- **Тематична мрежа: Балкански регионални информационни центрове за повишаване на осведомеността и за стандартизация на лингвистичните ресурси и средства за напреднали приложения за обработка на естествен език // *Littera et Lingua. Autumn 2004***

<http://www.slav.uni-sofia.bg/liliJournal/archive/Lili1/PetrovaK200401b.html>

В този обзор като координатор на екипа от Факултета по славянски филологии като един от участниците представям работата по международен проект *Тематична мрежа: Балкански регионални информационни центрове за повишаване на осведомеността и за стандартизация на лингвистичните ресурси и средства за напреднали приложения за обработка на естествен език* - договор № IST - 2000-26454 по Пето рамково споразумение на Комисията на Европейската общност, Директорат за информационно общество с продължителност 18 месеца от 01.09.2001 до 28.02.2003 г., разделени на 3 шестмесечни периода. Страните – участнички са следните: България (СУ "Св. Кл. Охридски", Факултетът по Славянски филологии и Централната лаборатория по паралелна обработка на данни, БАН), Румъния (Факултетът по компютърни науки и Филологическият факултет на Букурещкия университет), Гърция (Институт за обработка на език и реч, Атина) и Великобритания (Факултетът по компютърни науки, Университет в Шефийлд). Основната цел на BALRIC-LING бе да повиши осведомеността на новоприсъединените балкански страни България и Румъния по отношение на потенциала на съвременните технологии за обработка на естествения език - съкратено ТООЕ (Human Language Technologies - HLT), както и по отношение на възможните научни и производствени приложения на съответните лингвистични ресурси. Проектът BALRIC-LING бе фокусиран върху четири тематични направления:

1. лингвистични ресурси, ориентирани към думата като основна единица, и аотиране;
2. корпуси и тагиране на корпусите;
3. релевантни за съответния език поддържащи компютърни инструменти;
4. най-съвременни ТООЕ и приложения на разглежданите ресурси.

Бяха разработени *интернет страници*, съдържащи описание на компютърни средства за обработка на естествения език, примери от емпиричния материал, лингвистичните ресурси и прототипи за свързаните с тях поддържащи средства. Цялата документация беше *преведена* от английски език на български (и съответно, на румънски) и е достъпна чрез интернет-страницата, защото по този начин материалите могат да достигнат до широката публика, в това число и до интересуващите се компании и изследователски групи в двете балкански страни. Беше съставен *английско-български речник с тълкувания на термините* от областта на обработка на естествен език, което е принос в изработването на съответната терминология на български език. Бяха провеждани *виртуални семинари*, базирани върху получените от потребителите въпроси. Екипът поддържаше контакти с широк кръг *регистрирани абонати*, които задаваха въпроси, засягащи всички материали, изложени на страницата. Участниците подготвяха *отговорите* на поставените въпроси и запитвания и отговаряха веднага кратко на абоната, а подробно веднъж на 6 месеца чрез електронната поща разпращаха бюлетин на всички участници във виртуалния семинар 2 пъти годишно за 3-те години на проекта. Общо 125 потребители от университетските, академичните среди и индустрията са задали 205 въпроса, като са получили отговорите от членовете на екипа по електронната поща в бюлетин. Експерти – лингвисти за всички етапи и теми са участниците от ФСлФ, СУ.

Първата от темите беше свързана с компютърната морфология, граматичен речник, разработена, апробирана и представена беше демо-версия на един от първите *морфологически анализатори* за българския език за да извърши морфологичен анализ на текста - идентификация на текстовата единица и нейната класификация. Представя се и информация за това, какво е *снемане на граматическата многозначност (POS-disambiguation)*, сравнява се със съществуващите системи за други езици. Водещо звено – лабораторията по лингвистично моделиране към Института по математика на БАН и тогавашния Институт за паралелна обработка на информацията. Втората тематична област на BALRIC беше свързана с описанието на лексикални ресурси в интернет, като обучаващ водещ учен беше Вим Петерс от Факултета по компютърни науки на Университета в Шефийлд. Бяха представени *форматите* за представяне на лингвистични ресурси (SGML, XML и RDF със съответните препратки), подчинени на стремежа към създаване на международни стандарти - Text Encoding Initiative (TEI), с примерни извадки от различни стандартни ресурси и проекти. Подробно е представена лексикалната база данни WordNet - онтология и тезаурус, съчетани на базата на психолингвистични принципи, както и продължението на работата по *EuroNet*, *BalkaNet* със съответните препратки към техните сайтове. Накратко са проследени първите стъпки в създаването на *български WordNet*, сътрудничеството на компютърни специалисти и лингвисти в тази посока. Дадени са полезни връзки по темата, както и публикации на членове от екипа по темата. След това са представени *лексиконите The PAROLE-SIMPLE*, морфосинтактичния пласт (PAROLE), семантичния пласт (SIMPLE), структурата на единиците в лексиконите PAROLE-SIMPLE, както и краткото им синоптично описание с подробна библиография по темата. Дава се подробна информация за приноса на работната група за многоезични лексикони (Working Group for Multilingual Lexicons) по проекта EAGLES/ISLE. Третата тема е посветена на корпуси и технологии за обработка на естествения език и съвременни тенденции в обработването и аотирането на корпуси и е разработена от Вула Гюли и Стелиос Пиперидис от Института за обработка на език и реч Атина, Гърция. Работата по проект BALRIC-LING беше оценена много високо от представителите на Европейската комисия от Люксембург и от наблюдателите на проекта.

Знанията, натрупани в тези области от компютърната лингвистика са отразени в университетски бакалавърски и магистърски курсове и свободноизбираеми дисциплини [http://www.2020-horizon.com/BALRIC-LING-BALkan-Regional-Information-Centers-for-Awareness-and-Standardisation-of-LINGuistic-Resources-and-Tools-for-Advanced-HLT-Applications\(BALRIC-LING\)-s43475.html](http://www.2020-horizon.com/BALRIC-LING-BALkan-Regional-Information-Centers-for-Awareness-and-Standardisation-of-LINGuistic-Resources-and-Tools-for-Advanced-HLT-Applications(BALRIC-LING)-s43475.html)

4.2. Компютърна морфология за целите на лингводидактиката – виж 1.10. погоре

4.3. Компютърна лингвистика – създаване и ползване на лексикални бази данни, построени на психолингвистични принципи от типа WordNet

- **Bulgarian WordNet as a Source for (Psycho)linguistic Studies.** // *Litora psycholinguistica* (Психолингвистични брегове), София, ИК Сема ПШ, 2002, Sofia 2002, pp.339-344, ISBN 954-8021-06-4.
- **Асоциативные словари и WordNet** // Доклады международной конференции Диалог 2004. (<http://www.dialog-21.ru/media/2558/petrova-k.pdf>)
- **WordNet as a Tool for (Psycho)Linguistic Research and Foreign Language Teaching /Learning // Readings in Multilinguality. Selected papers of young researchers. (dedicated to Prof. Dr. Elena Paskaleva).** Ed. Milena Slavcheva, Galia Angelova, Kiril Simov. December 2006, Sofia, Bulgaria. Printed by INCOMA Ltd., Shoumen, Bulgaria. pp. 95-100. ISBN – 10: 954-91743-6-0; ISBN – 13: 978-954-91743-6-6.

В поредица от статии, разработени съвместно с програмиста Тома Николов и самостоятелно за лингвистичната основа и филологическите приложения на лексикална база данни WordNet, основана на психолингвистични принципи, онтологии и тезаурус. Това са първите опити за приспособяване на общите принципи за построяването на това приложение – част от компютърните средства за обработка на естествен език, разработено първо за английски език в Принстънския университет WordNet, а след това е изграден консорциум за включването на основните европейски езици - EuroNet, а след това и за балканските езици BalkaNet. В системата са описани десетки типове семантични отношения: йерархични, синонимни и т.н. Данните за 609 лексикални единици, свързани с темата за 'време' в онтологията и тезауруса за английски език, са сравнени със 77 лексикални единици, извлечени от „Тематичен английско-български речник” и други преводни речници, въз основата на които е построена съответната българска част за WordNet – BulNet. Преминавам от сравняване на отделни лексикални единици, синонимни множества (основната градивна единица на WordNet, чрез която се дефинират лексемите) към сравняване на семантиката и еквивалентността на по-големи системни фрагменти – лексикално-семантични групи. Опирайки се на резултатите от дисертацията за РЕ и БЕ и извлечените от лексикалната база данни, проверявам и потвърждавам хипотезата за постепенното намаляване на коефициента на семантична близост от идентификатора към периферията при сравняването на едноименни лексикално-семантични групи за 'време', но вече върху материал от български (БЕ) и английски (АЕ) език. Изчислен по определена формула, когато сумата от отделните значения на сравняваните лексеми се дели на броя на общите им значения, коефициентът наистина е максимален в идентификаторите на групите, висок в ядрото на групите и постепенно намалява към периферията. Но на границата с други лексикално-семантични групи могат да се появят «преходни» единици с голям коефициент на семантична близост. Правят се отделни съпоставки на избрания фрагмент от гледна точка на езиковата картина на света. За някои единици, като б. *следобед* и англ. *afternoon*, българския и английския език показват сходство за разлика от руския, където вместо еквивалент на тази лексема има лакуна (т.нар. lexical gap). Подобно сходство има и в лексемите за празнуването на именните дни б. *имен ден – saint's day, name day* ('the feast day of a saint whose name one bears'), а р. *именины* е по-широкозначна и „покрива” както именния, така и рождения ден (вече архаизиращо се значение). Разлика откривам и в продуктивността на някои словообразователни модели в БЕ и АЕ, зад които се крият и когнитивни различия: *midday, midnight* – б. *пладне, полунощ*; р. *полдень, полночь*, но също така *midterm, mid-January, mid-February, midwinter* и др. откриват се разлики в метафоричните образи на някои преносни значения или фрази, изразяващи

време: б. *крайно време* има сякаш „хоризонтална ориентация”, а *high time* (‘the latest possible moment’; ‘it is high time you went to work’) – „вертикална”. За някои метафори образите са идентични в БЕ и АЕ: б. *изгрев* – *dawn* (“an opening time period”; ‘it was the dawn of the Roman Empire’), но за антонимното понятие БЕ ни се струва по-последователен и използването на образ в метафората: б. *залез* – *evening* (“a later concluding time period”; ‘it was the evening of the Roman Empire’). Лакуните, възникващи поради липса на понятие в даден език, се компенсират на друго ниво на номинация, често разчленена номинация, генерализация или конкретизация – *fortnight, two weeks* (‘a period of fourteen consecutive days’; ‘most major tennis tournaments last a fortnight’) – б. *две седмици*; б. *денонощие* – ‘24 hours’. Наблюдават се и някои прагматични особености, посочени в WordNet: например, още от най-ранните етапи на изучаване на АЕ се изучава, че първият ден от седмицата в АЕ е *Sunday, Lord’s Day, Sun* (‘first day of the week; observed as a day of rest and worship by most Christians’), в БЕ седмицата започва с б. *понеделник*. Още едно любопитно различие в асоциациите на представители на различни култури: названието на ваканцията в АЕ е възникнала въз основа на латинската дума за куче: *dog days, canicule, canicular days* (‘the hot period between early July and early September; a period of inactivity’), т.е. кучето се свързва с горещо време и нужната му почивка, а асоциациите в БЕ и РЕ са свързани с б. *кучешки студ, мръзна като куче*, р. *собачий холод*; макар че б. *ваканция*, р. *каникулы* са особено любими през топлото време. Има и много примери за сходство на основните значения, но и за различия в преносните употреби.

Като обобщение може да отбележа, че WordNet е много полезна и удобна лексикална база данни, особено за практическите цели на съпоставителни изследвания и обучение по чужд език. Тя предоставя сходно структурирани лексикални обекти и концепти въз основа на обща онтология за света и тезаурус за езика чрез общата структура – Inter Lingual Index, която е „гръбнакът” на EuroWordNet (Vossen 1999). Хипотезата за постепенното намаляване на коефициента на семантична близост от идентификатора през ядрото към периферията на едноименни лексикално-семантични групи, изведена за РЕ и БЕ, се потвърждава и върху материал за БЕ и АЕ. Така можем да потвърдим и основателността на избраните психолингвистични принципи, залегнали в тази международна лексикална база данни, обхващаща отначало 7, а след това десетки европейски езици (<https://www.ilc.uva.nl/EuroWordNet/>), създаването на база данни за балканските езици, вкл. БЕ и чешки език (<http://www.dblab.upatras.gr/balkanet/>) и разширяването ѝ до световна система, обхващаща десетки световни езици, корпуси и други ресурси (<http://globalwordnet.org/>). Личният ми принос още в първите стъпки на развитието на ресурса а БЕ и приспособяването на общата схема е проверката и потвърждаването на действието на психолингвистичните принципи, заложени в системата, предложението да бъдат използвани и имплементирани данните от асоциативните речници за съответните езици (<http://dcl.bas.bg/bulnet/>). Така беше показано, че най-малко са междуезиковите различия във „високите” клони в йерархията на онтологията, а национално-специфичните различия се появяват в „по-малките клони и листа” на отнологичното „дърво” от понятия е лексеми. Първоначално построеното ядро за BulNet постоянно се развива, обогатява се с включването на нови единици, морфосинтакстични връзки”захранва се” от други езикови ресурси и много полезно средство за съпоставителен, когнитивен и други видове анализ в лингвистични изследвания, а също и много полезно средство в изучаването и обучението по чужд език, използването като изключително богат он-лайн достъпен тезаурус.

Статията, посветена на WordNet като средство за (психо)лингвистичен анализ и за подпомагане на преподаването и изучаването на чужд език, е построена дедуктивно – от описание на общите принципи за конструиране на лексикалните ресурси от този тип към конкретни примери и приложения. Към описаните по-горе данни е добавен и анализът на RussNet за руски език. Тъй като психолингвистичните принципи, залегнали в основата на

този компютърен ресурс е аналогична на строежа на менталния лексикон в нашето езиково съзнание, а онтологията е обединяваща за всички езици, този факт го прави подходящ инструмент в изследването, изучаването, преподаването на роден и чужд език, на няколко езика в мултилингвална среда.

5. Корпусна лингвистика

5.1. Като източник за верификация на научни хипотези; проследяване на динамиката на езика върху представителни корпуси от разговорна реч

- **Използване на съвременни компютърни програми и средства в обучението по морфология на български, руски и английски език във ВУЗ // 3-та международна конференция ЕЗИКЪТ – СРЕДСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, НАУКА И ПРОФЕСИОНАЛНА РЕАЛИЗАЦИЯ, 10-12 юни 2004 г. – Варна. Варна: „Стено”, 2004, стр. ISBN 954-449-203-8.**
- **Междометия в руском и българском чате. – Text Processing and Cognitive Technologies №9. The VIIth International Conference “Cognitive Modeling in Linguistics”, September 4-11, 2004 , Varna. Moscow – Varna, Moscow: MISA, 2004, 245-255.**
- **Тематична мрежа: Балкански регионални информационни центрове за повишаване на осведомеността и за стандартизация на лингвистичните ресурси и средства за напреднали приложения за обработка на естествен език // Littera et Lingua. Autumn 2004**
<http://www.slav.uni-sofia.bg/liliJournal/archive/Lili1/PetrovaK200401b.html>
- **WordNet as a Tool for (Psycho)Linguistic Research and Foreign Language Teaching /Learning // Readings in Multilinguality. Selected papers of young researchers. (dedicated to Prof. Dr. Elena Paskaleva). Ed. Milena Slavcheva, Galia Angelova, Kiril Simov. December 2006, Sofia, Bulgaria. Printed by INCOMA Ltd., Shoumen, Bulgaria. pp. 95-100. ISBN – 10: 954-91743-6-0; ISBN – 13: 978-954-91743-6-6.**

В серия от статии се доказва необходимостта от използването на голям корпус от примери, извлечени от национално представителни, балансиран по определени параметри корпуси за по-обективни и достоверни анализи и изводи. Работата с класически от художествената литература и актуални автентични текстове позволява да се проследи динамиката на активни граматически процеси и явления.

5.2. Подкорпуси на разговорна реч – руско-български билингви

- **Проект о создании корпуса устной речи русско-болгарских билингвов // Доклады международной конференции ДИАЛОГ-21, 2003.**
<http://www.dialog-21.ru/media/2727/petrova.pdf>
- **„Малые” эмоциональные слова в речи билингвов. // ДЕСЯТЫЙ международный симпозиум МАПРЯЛ 2010 «Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного в традиционной и корпусной лингвистике» Доклады и сообщения, Велико-Тырново, Болгария, 8 – 11 апреля 2010 г., Велико-Тырново, изд. ИВИС, 2010, 280-285. ISSN 1312-3069.**

В серия от статии се изтъква необходимостта от създаване на подкорпус от записи на устна реч на билингви (в случая, с роден език руски или български), а след това транскрибирани по възприетите правила в рамките на корпуса за българска разговорна реч, като след това може да бъде съобразено и с изискванията към българския и руския национален корпус. Анализират се такива сегменти от устна реч на руско-български

биллингви, когато има превключване на кода – преминаване от един език към друг. Изследват се психо- и социолингвистични, когнитивни фактори, обуславящи използването на отделни елементи от другия езиков код, разнообразни прояви на интерференция. Според наблюденията над устна реч и записи от чата на руско-български биллингви (с роден език РЕ / БЕ), даже при относително свободно говорене на чуждия език, се запазва частична употреба на «малките» емоционални думи от родния език. Обяснения за този факт могат да се търсят в различни посоки с психо- социолингвистичен или лингвокултурологически характер. Както ми се струва, при описанието на семантиката на «малките» емоционални думи трябва да се отчитат както когнитивно-ориентирани, така и емоционално-афективни модели на значението. Значението на изучаваните думи е сложна «сума» - резултат от «вътрешен диалог» между различни модули в нашето езиково съзнание. Примерите са от диалог с жена - носител на РЕ, живееща в България от 30 г. с дъщеря ѝ на битова тема в домашна обстановка; транскрибирани по правилата на сайта за българска разговорна реч (<http://bgspeech.net/>). Превключването на кода става точно при емоционално натоварени «малки» думи – частици, междуметия, като при тях е най-силна проявата на интерференция. Стандартизираният запис прави възможно използването на статистически програми за обработка на корпуси.

@ # интересн{а:о}/ # аз/ бе{м:н}ки твойте гледам// по крака{0:та}/ нямаш/ #тьфу/ тьфу#

@ #ну# ако / #напримѐр# // не {0:е} измита вана{0:та}

@ #ой/ дай-ка# {0:да} поседна //

5.3. Асоциативно-вербалната мрежа като източник за изучаване на многоезичието и межкултурната комуникация

- **Иноязычные вкрапления в данных русских и болгарских ассоциативных словарей как элементы межкультурной коммуникации. // IX Международный симпозиум МАПРЯЛ – Велико Тырново 2006. “Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного. Новые информационные технологии в лингвистической и методологической науке”, Велико-Тырново, 5 – 8 апреля 2006 г. – 2006, Изд.: АСТАРТА Велико-Тырново, 373-376. ISBN 978-954-350-026-1. (<http://istina.msu.ru/collections/6646314/>)**

- **Данные русских и болгарских ассоциативных словарей как источник изучения межкультурной коммуникации // «КОГНИТИВНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ. КИСЭ-2011» - <http://pi.sfedu.ru> – он-лайн доступ - сс. 177-184. с 27 по 31 марта 2011 г.; книга: КОГНИТИВНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ. КИСЭ-2011. Материалы Второй Международной научно-практической конференции. Отв.ред. Масалова С.И., Ростов-на-Дону, ИПО ПИ ЮФУ, 2011, сс.133-138, ISBN 978-5-8480-0839-5.**

(http://culturolog.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=485&Itemid=31)

(http://sfedu.ru/pls/rsu/docs/u/U1515/Folders/file/kognit_issled2011.pdf)

Данните в асоциативните речници съдържат понякога елементи от чужд език на различни езикови нива (графема, морфема, лексеми, синтактични схеми и конструкции). Тези елементи от различни езици са «следи» на межкултурната комуникация с различна степен на усвояване, адаптация, интеграция в сложното конструиране и функциониране на многоезичното езиково съзнание. Анализират се данни от няколко асоциативни речника на БЕ, РЕ, и «Славянский ассоциативный словарь» 2004, събирани и обработвани по единна методика, като съм участвала в събирането и обработката на анкетите за БЕ – българската част на славянския асоциативен речник. В примерите са представени двойки

стимул → реакция S → R: *машина* (PE), *кола* (BE) → *BMW / БМВ*); «самотранслитерация» R: *СОС (SOS)* ← *кричатъ*. Активизират се заимствани елементи на ниво словообразуване (напр., представките *супер-*, *топ-*, *евро-* и др.; в РЯ *женщина* → *супер-Баба Яга*), които също свидетелстват за интензификация на междуезиковите контакти. Изброяват се доста марки на коли, което отразява активни обекти в езиковото съзнание: *Audi 80, BMW, ВМ-7351, Mercedes, Mercedes-6, Volvo, VW; Ауди, БМВ, Опелъ* ← *машина*; *Мърс* ← *белый*; *Феррари* ← *красный* (PE), *Audi, BMW, Ford, Volvo, VW Golf; БМВ, вартбург, Крайслер, Мазда, Мерцедес, Мерцедес-му* (иронично название за магаре в българската разговорна реч), *Рено* ← *колá* (BE)). В PE са представени и марки коли собствено производство: *ВАЗ-21053, ВАЗ-2109, КАМАЗ, Лада, УАЗ* ← *машина* (PE). Има названия за марки напитки: *cola; Миринду, фанту* ← *пить, Миринды* ← *много* (PE), като формите за В.п, Р.п. са част от асоциативната граматика в духа на Ю. Караулов; за BE: *Джасак Даниелс* ← *пия, кока-кола* ← *искам, пия* (BE). Интересен пример за езикова игра в BE са реакции, предизвикани от омонимическото четене на стимула *колá* 'превозно средство': *кóла* → *coca-cola, кока-кола, кока*. Появяват се герои от анимационни филми, литературни произведения: *чичо* → *Скруч, глупав* → *смърф, семейство* → *Флинтстоун*. Най-типичен случай на употреба на елемент от чужд език е преводът на стимула на друг език (повечето примери – на английски език): от PE *ребенок* → *baby, умный* → *clever, огонь* → *fire, помагать* → *help, деньги* → *money, обещать* → *promise, стол* → *table* и др.; от BE: *свободен* → *free, много* → *many, сила* → *power, срам* → *shame, глупак* → *stupid* и др. Среща се и кирилска транслитерация на английска дума: *зеленый* → *грин, глупав* → *стюид*. Вероятно, «скритият» превод е породил вторична R в BE :*нов* → *Йорк (нов* → *new* → *New York* → *Йорк*). Само единични примери се появяват от други чужди езици: например, латински в терминологическа употреба или в крилати фрази (PE: *друг* → *alter ego*; BE: *човек* → *Homo Sapiens*), италиански (*быстро* → *allegro (алегро)*), френски (*надявам се* → *j'espere*). Чуждите елементи служат за предикати в асоциативните двойки (BE: *успявам* → *Yes!* (ср. *успявам* → *супер е!*, *смърт* → *He!*), *мъж* → *The best, напу* → *my favourite game, умен* → *IQ, глупак* → *IQ=90*; PE: *война* → *The war is over*) или служат като актанти в словосъчетанието (*ненавиждам* → *the devil, дом* → *sweet home; хотеть* → *sex, пить* → *cola, Sprite, ветер* → *wind of change*). Негативна предикация с използване на инвективна лексика от АЕ (например, BE: *губя* → *fuck!*, *мръсен* → *shit*) може да служи като своеобразен евфемизъм. Наблюдават се и случаи на асоциации по съседство: PE: *хлеб* → *Rama* (марка маргарин); BE *умро* → *Uriah Heep* («July morning») - може би най-известният хит на групата *Uriah Heep*).

В анализа на този материал могат да се проследят две от водещите тенденции в езиковата политика и глобализацията – езикова национализация (автохтонизация) и интернационализация, като се отчитат лингвоекотологически, етнолингвистически, етносоциални променливи. А предложените статии са само опит да бъде предложен нов източник за изучаване на езика и за интерпретиране на данните от асоциативните речници в изследванията на многоезичната личност и межкултурната комуникация.

5.4. паралелни корпуси като източник на еквиваленти – виж 1.11.

• **Преводни съответствия на междуметия според руско-български паралелни корпуси // ФИЛОЛОГИЧЕСКИЯТ ПРОЕКТ – КРИЗИ И ПЕРСПЕКТИВИ. Сборник доклади от международна научна конференция, 24 – 26 април 2015, ФАБЕР, 2016, стр.397-415. ISBN: 978-619-00-0463-9**

6. Интердисциплинарни изследвания

6.1. Когнитивни аспекти на категоризацията чрез изследване на номинацията на смесени картинки, активни модели в словообразуването. Приложения в изследването на езиковото съзнание и лингвометодиката.

- **Категоризация и активни модели в словообразуването // Актуални проблеми на съвременната лингвистика. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. д-р хон. кауза Стефана Димитрова, под ред. на М. Стаменов и И. Панчев, София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов”, 2016, 118-126. ISBN: 978-954-322-872-0**

В психолингвистичен експеримент за назоваване на „странни” смесени от няколко обекта картинки (например, овца от карфиол, слон с уши от зеле, бръмбар в орехова черупка и др., дадени в приложението към статията) се проследяват: 1) активни, продуктивни словообразователни модели, 2) оказионализми. При обработката на визуалната информация се образува смесено ментално пространство (по Ж.Фоконие и Д.Търнър), т.нар. блендинг, като чрез анализ на номинациите анализираме избора на водещ признак или признаци при именуването на обектите, как се категоризират те. Изследват се индивидуалните стратегии за номинация на отделните анкетираните лица, анализират се емоционалните фактори за отказа от назоваване на картинката. Възможни са разнообразни стратегии за разрешаване на когнитивната „гатанка” – “Що е това?”, на задачите на блендинга. Анкетираното лице може да игнорира „странния” признак и дава по-генерализирано название: напр., *банан* (запазва се названието на обекта по форма, пренебрегват се цвета и структурата на „тялото” на банана – розова ягода). Преобладаваща стратегия на номинация е атрибутивно съчетание по: (1) материал, съдържание – *ягодов банан, портокалова ябълка, маслиново грозде, лимонено птиче, патладжанен пингвин, зелен слон, краставица жаба, ананасов лук* и др. (2) по цвят – *розов банан*; (3) по форма – *яйцевидна поничка, крушовиден пингвин*; (4) по функции, свойство – *скачащ петел* (ср. *петел-скакалец*); (5) характеристиката има наукообразен характер или съдържа елемент на научна класификация – *листвено канарче, птицелист лимоновец, вегетативен* (? вм. вегетариански, от зеленчуци?) *хамелеон* (в други анкети *гуцер*), *черешоглав орел, черупчеста поничка*. (6) Създава се контаминация между научното название на животното и негова характеристика: *колорадски орех* (< *колорадски бръмбар* + *орех*), *орехово прасе* (< *орех* + *насекомо попово прасе*). Анализът на материала в лингвистичен аспект откроява активните стратегии, процеси и модели в БЕ, преобладаващи при номинацията. Най-интересни от когнитивна гледна точка са еднословни названия – резултат от срастване, словосложение, телескопическо словообразуване: *яйцѐничка* ← *яйце* + *пѐничка*, *яйцепон* ← *яйце* + *поничка* (изображение на поничка, пъхната в разчупена яйчена черупка).

Чрез подобни творчески задачи у студентите се изграждат интердисциплинарни връзки между изучаваните семантични и граматични категории и явления в когнитивна перспектива, търсят се приложни аспекти, усвояват се сложни лингвистични и когнитивни термини чрез учебен експеримент – „учене чрез правене”. Разширява се лингвистичната и методологическата подготовка на студентите.

6.2. Изследване на взаимодействието на вербална и невербални системи – напр., вицове с жестове, експерименти с продукцията на пиктограми за изследване на концепти – ‘време’, ‘щастие’ и др.; експерименти за назоваване на изображения.

- **Емотиконите в Интернет. // Проблеми на социолингвистиката VI Езикът и съвременността, Материали от VI Международна конференция по социолингвистика. Шумен, 26-30.IX.1997. Международно социолингвистично дружество. София, 1999, стр.191-193. ISBN 954-8630-24-9**

- **Emoticons in on-line communication. // Hunam and Computer. Verbal communication and interaction via computer. Ed.T.Slama-Cazacu. 9-th International conference of GRLA-RWCAL, Bacau-Tescani, Romania, 26-29 April 2001, Editura Europolis, Constanta, pp.141-150. ISBN 9430-92-9**

Емотиконите, или усмивчиците (emoticons, smiles) са част от текстовете, които се разпространяват в интернет. В план на изразяване те са комбинация от пунктуационни знаци, понякога и букви или други символи от клавиатурата, а в план на съдържание изразяват най-често емоции, физиологически реакции, оценка, или цяло изказване. Често те заместват невербалния канал за получаване на информация, който липсва при компютърноопосредстваното общуване. Най-често те илюстрират изражението на лицето, защото то е „прозорец и машина за емоции”, според думите на психолога Р. Зайонк. Има цели справочници за емотикони. Най-известните са :) без нос и :-) с нос, ☺ - усмивка, шегувам се; :(☹ тъга, :-0 – вик, изненада. Има хиляди разновидности, тематични групи емотикони, като все повече се усложняват и обогатяват. От най-ранните стилове в емотиконите е японският – хоризонтално разположение на знаците, напр., (*_*) ползвателят е влюбен, (\$_\$) ползвателят е алчен, (@@) майтапиш се, шегуваш се и т.н. В общуването чрез компютър се ползват още многобройни съкращения, акроними, графични знаци, изображения и други кратки знаци, за да бъде общуването бързо, експресивно, забавно.

- **Анекдоты с невербалными компонентами как лингвометодическое средство (на материале русского и болгарского языков). – Diversitatea Lingvistică și Culturală Factor al Dezvoltării Europene. Conferință Internațională București, 26-27 octombrie 2001, Editura ASE, București 2002, 631-640. ISBN 073-594-145- 7.**
- **Petrova Krassimira, Andreana Predoeva. Jokes with nonverbal components: a cross-cultural analysis. <Conference Gestures: Mening and Use, A Universidade Fernando Pessoa, Porto, Porugal, 1-4 April, 2000. /Poster/> // Gestures: meaning and use. Edited by Monica Rector, Isabella Poggi and Nadine Trigo. Porto: Edições Universidade Fernando Pessoa, 2003, pp. 285-292. ISBN: 972-8184-95-6**

Обучение по чужд език е съответствие с разработените от Съвета по културно сътрудничество при Съвета на Европа по общоевропейски стандарти за различни нива и обхваща различни видове компетентности, които изграждат комуникативната. В процеса на преподаване и обучение се опираме както на сходствата, така и на различията между родния и изучавания чужд език. Невербалната комуникация е част от социокултурната компетенция. Социокултурното поведение е комбинация от вербални и невербални начини на контакт. Тези компоненти трябва да присъстват или в учебниците, или преподавателят трябва да обърне внимание на тях в процеса на обучение. Различните ръкостискания, докосвания, целувки и други символни жестове като част от речевия етикет, викане, отпъждане, съгласие, (не)одобрение, възторг, победа, предпазване от зло и мн.др. имат своите специфични знаци – жестове в отделните култури. Вицовете с невербални компоненти биха могли да са забавно средство за запознаване с някои типични за съответната култура жестове и техните значения, сфера и начин на използване. Жестовете се разглеждат като част от текста на вица с различни функции – факултативна дублираща, синхронизирана подсилваща, заместваща вербална част, противоречаща на вербалното оформяне и с това поражда комичен ефект и т.н. Невербалните компоненти могат да имат структуроорганизираща и смислообразуваща функция в текста на анекдота. За описание на жестовете избираме методика, предложена в българската социолингвистична школа от проф. М. Виденов. При превода на виц на друг език може да има съвпадение между жестовете, но и различия, които да разрушат вица.

Грузин идет по улице с двумя арбузами под мышками. Русский останавливает его и спрашивает, где ... все равно, что... (Примечание: информант не помнит точно эту часть анекдота). Грузин передает арбузы русскому и говорит: "По-одержи немно-о-ожко... <невербальный компонент 1: информант пытается "изобразить" акцент грузина, говорящего на русском языке> А я откуда знаю...! <жест 1: разводит руками в сторону, руки слегка опущены и повернуты ладонями к собеседнику>

Ежик приходит к сове:

- Сова, ты мудрая, все знаешь, скажи, к чему правая лапка чешется? <жест 1 (факультативный): левой рукой чешет ладонь правой руки; невербальный компонент 1: информант старается менять тембр голоса - более высокий и тонкий>.
- Это, ежик, деньги получать. <невербальный компонент 2: информант старается менять тембр голоса - более низкий и плотный>.
- Сова, а к чему левая лапка чешется? <жест 2 (факультативный): правой рукой чешет ладонь левой руки; невербальный компонент 1 >.
- Это, ежик, деньги давать. <невербальный компонент 2>.
- А к чему животик чешется? <жест 3 (факультативный): двумя руками чешет живот; невербальный компонент 1>.
- Слушай, ежик, а ты мыться не пробовал? <невербальный компонент 2>.

6.3. Когнитивни и езикови механизми на кръстословиците

- Семантизация на лексикалните единици в кръстословиците (върху български, руски и английски материал). ВБОУ "В.Левски". Научна конференция'2001 с международно участие. Научни трудове. Книжка 69. Велико Търново, 2001, 402-410. ISSN 0861-031.
- Идентификация слова в кроссвордах (в болгарском, русском и английском языках) // Text Processing and Cognitive Technologies №13. The IX-th International Conference "Cognitive Modeling in Linguistics", July 28 – August 3, 2007, Sofia. Kazan: KSU, 2007, 230-235.

В статиите си поставяме задачата да сравним начините за идентификация на думата в кръстословиците като вид езика игра, да опишем някои семантични и когнитивни механизми, които се използват за идентификация на думите в кръстословиците, а също някои етно-, психо-и социо-културни аспекти. Можем да отделим различни поджанрове и тематически групи в зависимост от сферата на човешко познание. Сред поджанровете се обособяват "сканворды" ("скандинавские кроссворды"), американски, японски, цифрословици и др). За учебни цели се използват кръстословици, където трябва да се преведе дадена дума на съответния език. Въпросите могат да са разнообразни - асоциативни, синонимни, антонимни, шеговити и т.н., могат да са основани на факти от културата. Затова този тип е особено подходящ за дидактическите цели на обучението по роден и чужд език. Например, *место ночевки "тучки золотой" → утес* (ср. М.Лермонтов "Утес" - *Ночевала тучка золотая На груди утеса-великана*); *горе Чацкого → ум* (А.Грибоедов "Горе от ума"); *ремарковские призраки в "раю" → тени* (Е.М.Ремарк "Тени в раю"); *"кошачий бег" лошади → рысь; Bethoven honoree → Elise* (по названието на музикалното произведение на Бетховен). Идентификацията на думите (лексическите единици) е подобно на опростено тълкуване в речник, като проблемът какво да остане в дефиницията – достатъчният минимум от информация. За предпочитане е да е неутрална, общоупотребителна лексика, а не терминологическа или стилистически маркирана: (*залез → заник* (1. поет. залез); *продълговат кръгъл хляб → самун* (разг. (БТР 2006); *устар.* (СТРБЕ 1999-2000)). Семантиката се задава чрез енциклопедическо описание на термина: *мярка за земна площ → ар*, *щат в САЩ → Охайо*, *върх в Рила → Мусала*; *60 минут → минута*, *орган обоняния → нос*, *large, non-flying Australian bird → emu*. Понякога се взима само част от семантиката и прагматиката, въз основа на които се създават основни

прототипически представи за обекта: *an orange wig and red nose may go with* → *clownsuit*. Тълкуването чрез синоними е по-широко застъпено в българските кръстословици и значително по-рядко в руските и английските: БЕ: *великан, гигант* → *титан* (книжн. - *исполин, гигант, великан, колос, грамада* – (БСР 1968)); *разкош, блясък* → *лукс* (*комфорт, удобство, разкош, разкошество, изящество, великолепиe, блясък, разточителство* – (БСР 1968)); РЕ: *биополe* → *аура, шпион* → *агент*. Значението се описва понякога с по-далечни квазисиноним: БЕ: *език, говор, реч* → *слово* (*дума, реч, говор, израз, език*); *подутина* → *оток* (*възпаление, подуване, подпухване, подуто, подутина, подпухналост, загнояване*). Понякога в тълкованията се отразява йерархическата родо-видова субординация на понятията — чрез едноредни, равноправни понятия, чрез родово понятие и модификатор: *вид дребна върба* → *ракита*; *вид зеленчук* → *лук*; *иглолистно дърво* → *ела*; *марка наши камиони* → *мадара*; *риба от семейство есетрови* → *чига*. По-рядко се среща родовото понятие да се задава чрез видово: *майка и баща* → *родители*; даже в английския език посочват, че това е пример: *ash blond, e.g.* → *haircolor; carpenter or plumbing, e.g.* → *trade*. Отразяват се партитивни отношения (част: цяло): *част от скелета* → *кост*; *елемент от дъното на кораб* → *кил*; *част от окоето* → *ирис*. Използват се също така антоними, дописване на дума в словосъчетание и др. Като проява на езикова игра има шеговити кръстословици, опиращи се на преразпределение и преосмисляне на морфемния състав на думата: *Кон, който бяга в такт* – **КОНТАКТ**; *Човек, който се разхожда из гората и задава въпроси на дърветата* – **ПИТАГОР**; *Човек, който спира коне и каруци* – **КОНСПИРАТОР**; *Човек, който превозва круши с кораби* – **КОРАБОКРУШЕНЕЦ**; *Човек, който търси жаби* – **ДИРИЖАБЪЛ**; *Човек, който яде килими* – **КИЛИМАНДЖАРО**; *Хора които си похапват раци* – **ПАПАРАЦИ**; *Човек, който пипа 'краде' парите на леля си* – **ПАРАЛЕЛЕПИПЕД** и т.н.

В руските периодични издания, посветени на литература и култура, има тематични кръстословици с имената на творчески личности, персонажи, названия на произведения, културни събития. В резултат на анализа на стотици кръстословици можем да направим обобщението, че руските кръстословици са по-разнообразни и творчески насочени, провокират въображението и изискват по-специални знания. В тях има по-разнообразни начини за идентификация на думите, например, чрез популярна скоропоговорка: *Музыкальный инструмент, который Клара украла у Карла* → *кларнет*. В други случаи е необходимо да се възстанови минимален контекст - пословица, крилата фраза, название на популярен филм или книга, да се възстанови дума в ред от популярен песен или художествено произведение: *Любовь и ___ правят миром* → *добро*; *кинофильм Ч. Чаплина "Великий ___"* → *диктатор*; *"А ты такой холодный, как ___ в океане"* (из песни Л.Пугачевой) → *айсберг* и т.д.

Изучаването на словесната игра, в това число и кръстословиците като част от масовата култура, като лингвометодическо средство, а също и сравняването им в няколко езика, ни водят към някои наблюдения над етно-, психо- и социо-културни и лингвистически особености на световъзприемането и неговите културни рефлексии.

6.4. Когнитивни аспекти в обучението на студентите

- **Ошибки при морфемном и словообразователном анализе студентов-русистов. // Лингвистические, культурологические и методические вопросы обучения русскому языку как иностранному. Доклады и сообщения. VII международный симпозиум МАПРЯЛ. Велико Търново, 9-12 апреля, 1998. Велико Търново, 1999, стр.334-337.**

Словообразуването като част от обучението на студентите – русисти по съвременен руски език осигурява връзката между фонетика, лексикология и граматика. Овладяването

морфемния и словообразователен анализ подобрява грамотността на студентите, разширява потенциалния им речник, обогатява речта им, повишава мотивацията им за изучаването на руския език. Анализирани и типологизирани са грешките от над 100 контролни работи по морфемика и словообразуване, както и практическата част от изпита в продължение на няколко години. Търсят се причините за допуснатите типови грешки – най-често се дължи на типологическите различия между РЕ и БЕ. Сред най-честотните грешки са пропускането на нулеви окончания и суфикси, трудности в разграничаването на наличието и статуса на суфикси и флексии в такива словоформи, като инфинитив, степени на сравнение, минало време на глагола, императив, притежателните прилагателни. При словообразователния анализ трудностите са свързани с разграничаването на диахронни от синхронни методи, с определянето на непосредствената мотивираща дума, отделянето на интерфикс, морфонологичните изменения на морфемните граници. Овладеяването на процедурите на двата типа анализ подобрява ортографичната компетентност на студентите (осъзнаването на морфемния принцип), обогатява устната и писмената им реч.

- **Простое дело ли слово „дело“? // Русский язык и русская литература в современном обществе. Юбилейная научная конференция, Шумен, 16-18 октября 1998. Шумен, Университетско издателство "Епископ К.Преславски" , 1999, стр.142-148. ISBN 954-577-068-6**

Целта на тази работа е да опише семантичното пространство на лексемата „дело“, като се определят еквивалентите и сложните семантични връзки в двата близкородствени езика – РЕ и БЕ. Разграничават се такива семантични явления, като широкозначност и многозначност в рамките на един език (вътрешноезикова) и в съпоставителен план (междуетикова), описва се широката съчетаемост и процесите на прономинализация. Речниците посочват 16 значения в РЕ, като думата е широкозначна, има 4 конкретни значения и 3 десемантизирани, обусловени от съчетаемостта. В анализа се използват също данни от асоциативни речници, които потвърждават преобладаващите положителни значения, връзката с глагола „делать“, фиксират фрагменти от устойчиви фразеологизми и пословици: *S дело* → *R гуляй смело, в шляпе, не скоро <дело делается>*. При подбора на еквиваленти в БЕ на първия етап от сравнение от РЕ към БЕ сме подбрали 20 еквивалента в БЕ: *работа, дело, професия, занаят, задължение, действие, въпрос, молба, проблем, задача, предприятие, досие, сражение, атака, бой, обстановка, положение, нещо, неща* и някои устойчиви фрази. Широкозначността, недиференцираността на значението може да стане източник на междуетикова омонимия. Изучаването ѝ е важна за преводаческите, лексикографските, дидактическите нужди.

дело

— работа
— дело
— профессия
— занят
— задьжение
— действие
— выпрос
— молба
— проблем
— задача
— предприятие -
— досие
— сражение
— атака
— бой
— обстановка
— положение
— нещц, нещц

- у меня к тебе дело, срочное дело, знаток своего дела
- дело воспитания, построения хорошего будущего
- знать, любить свое дело
- сапожних / часовых дел мастер
- дело воспитания детей
- он человек дела
- дело вкуса, привычки, случая, совести
- у меня до тебя есть дело
- разобраться в каком-либо деле
- дело ученика - ...
- открыть свое дело, получить в наследство дело
- завести дело на кого, подиить дело
- видел его в деле - он герой
- полк отправился в дело
- положение дел, быть в курсе дела
- мое дело неопытное, вдовье, дела его плечи
удивительное дело река..

- **Analytical and Home Reading as a Part of Foreign Language Teaching. - Literacy in the Balkans: Present Situation and the Future Plans. - International Conference of the Greek Reading Association, Patras, Greece, 26-28 November, 1999. P. Papoulia-Tzelepi (ed.), Athens, 2000, 207-219, ISBN: 960-8645-0-1**

Аналитичното и домашно четене е част от обучението по практически славянски (руски) език във ФСлФ на СУ. Самият процес на четене има аналитико-синтетичен характер. Аналитичното четене на нашите занятия е обучителна и самообучаваща дейност, като е включена като част от обучението по практически руски език наред с развитието на устната и писмената реч, т.е. като едно от основните когнитивни умения. Целите на обучението в този вид речева дейност са пълно и точно разбиране на информацията, съдържаща се в текста, и подготовка за следващия етап – синтез на текст. Така четенето става едновременно и цел, и средство за постигане на крайната цел на обучението на начинаещи – формирането на правилна литературна реч. Текстовете за четене развиват умения и навици за задълбочено, правилно разбиране, усвояване на лексика и граматика, а по-късно подпомага и развиването на правилна и богата устна реч. Свързани са тематично с изучавания минимум по лексика и граматика, обикновено към тях има традиционните предтекстови и следтекстови задачи и въпроси, както и върху самия текст. Има различни задачи с рецептивен и продуктивен характер, както и свързани с различни типове трансформации. Преподавателят трябва да обръща специално внимание на някои межкултурни различия. Например, в разказа „Добри ръце” на Инна Гоф мила, симпатична, добродушна старица е описана така: „У нее было лицо старой козы”. В БЕ асоциациите с това животно, особено когато така се нарича човек, почти изцяло са отрицателни, така че е необходим детайлен етно-специфичен анализ дори само на една двойка еквиваленти в двата езика. Предложени са творчески задачи за описание, разсъждение по текста.

В контраст на бавното (50-60 думи в минута) задълбочено аналитично четене, домашното бързо четене има синтетичен характер и цели цялостно обхващане на значението на текста. Студентите избират книга, която самостоятелно четат, осмислят, подготвят речник върху нея и в края на годината по време на комплексния изпит представят определен брой страници – чрез преразказ, изразително четене на глас на кратък откъс и задълбочен филологически коментар и превод на прочетеното.

Представени са множество конкретни задачи върху текстове и е изтъкната ползата от тях за професионалната подготовка на бъдещите учители, преводачи, редактори, филолози...

- **Красимир Стоянов, Петрова Красимира. Минимум българского языка для носителей русского языка. // Русский язык как иностранный: Теория. Исследования. Практика. Выпуск V. Материалы IV международной научно-практической конференции “Русистика и современность”, 28-29 июня 2001, Санкт-Петербург, 2002, 102-110, ISBN 5-87499-062-3.**

В съобщението се разглежда проблемът за създаване на минимум за обучение по български език като чужд (БЕЧ), като се обсъждат възможностите и перспективите за създаване на модифицирани варианти, насочени към представители на определен език и култура (в случая РЕ). К.Стоянов като дългогодишен преподавател по БЕВ в ДЕО, СУ, разработва нови пособия за начално ниво „за оцеляване” по БЕВ, съобразени с новата социална и речева практика след 90-те год. на ХХ в. За тази цел е проведена цяла система от социолингвистични сондиращия (за социалния статус, целите, мрежата от базови точки в социалните маршрути – простигане, адрес, роднински отношения, транспорт, институции, семейни отношения и т.н.), въз основа на които е предложен лексикален и

граматичен минимум по БЕЧ. Той заляга в основата на пособието *Survival Bulgarian*, наречен „съучебник“ към основния курс по БЕЧ, който дава основните необходими езикови и речеви знания и умения (лексикален запас, основни граматически знания, комуникативна компетентност, актуална извънезикова информация), необходими на един чужденец да се справи на територията на страната. Накрая учебното пособие е снабдено с триезичен речник в няколко версии (английски, немски, френски; руски, испански, гръцки; отделно за арабски). Моята задача беше да предложа адаптирана версия на минимума, съответно пособието за носителите на руски език, съобразена с междуезиковите различия. Според статистиката руските граждани са на второ място сред посещаващите България чужденци, като е намалял обмена на студенти и специалисти, но са се задълбочили икономическите, търговските и туристическите контакти. В съответствие на приетата от Съвета по културно сътрудничество към Съвета на Европа насоченост към изграждане на комуникативна компетентност и минимума за нея, поради липса на целостни съпоставителни изследвания за езиковото съзнание на носителите на РЕи БЕ, възприемаме синоптическата, идеографическата системана пособието, граматическото ядро на езика, базисните теми, ситуации и комуникативни ситуации, заложи в пособието. Отчитайки синтетико-аналитичния характер на РЕ, значителното сходство на етимологически близка лексика в близкородствените езици, има прояви на лексикална асиметрия на лексеми, включени в минимума: б. *мъж* – р. *мужчина, муж*, б. *жена* – р. *женщина, жена*, б. *это* – р. *ето*, вот. Отбелязват се определени случаи на междуезикова омонимия, а също и в денотативната съотнесеност на определени времеви периоди, свързани с речевия етикет. Така напр., р. *утро* може да продължи до обед = б. *сутрин, предиобед*. Ако обаче сте поканили гости в неделя, тогава обедът може да е в 15-16 ч., а вечерята – 18-19 ч. Изграждането на социокултурна, социална и културна компетентност разкира лакуни в речевия етикет на БЕЧ: напр., *Приятен ден! Приятна работа!* от БЕ предизвикват лакуни в речевия етикет на РЕ – превеждат се като *Хорошего / успешного/ ... дня!* И при сравняването на паравербалните средства има известни различия, част от които вече са описвани. Добре би било да се посочат и някои знания от областта на странознанието, за разликата в основни православни празници (Рождество на 25.XII. в България и на 7.I. в Русия). Обръща се внимание на специфични за БЕ граматични категории като членна форма, глаголни категории и др. Аprobацията на пособието доказва положителните му страни, но и някои аспекти за доработка. Използването на пособието сред българската общност зад граница, напр., в Бесарабия, в смесени бракове, при обучаването на деца от национални малцинства в България даде положителни резултати.

• **Инновационный лингвистический потенциал субъектов межкультурной коммуникации в процессе формирования образовательной среды // «ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ» Материалы Второй Международной научно-практической конференции (28-30 марта 2011 г, Россия, Ростов-на-Дону). – Ростов н/Д: ИПО ПИ ЮФУ, 2011, стр.203-206. ISBN 978-5-8480-0867-8. <http://www.ipsop.sfedu.ru/eng/download/SbornikIPSOP2011.pdf>**

В статията се разглеждат особеностите на усвояването на чужди езици от студенти. Анализират се процесите на усвояване, адаптация, интеграция на говорещите субекти в процеса на познанието, техният иновационен лингвистически потенциал в сложното построяването и функционирането на многоезичното езиково съзнание в рамките на межкултурната комуникация. За тези цели се проследява съвременната европейска езиковата политика, която се реализира в наличието у субектите на межкултурната комуникация на езиково портфолио, в което се отразява усвояването на поне два чужди

езика. Проблемите на межкултурната комуникация в езиковото съзнание на мултилингвите придобива особена актуалност в съвременните изследвания на социо-, психо-, етнолингвистични, педагогически, лингводидактически, когнитивни аспекти на комуникацията.

- **Когнитивные аспекты обучения студентов русскому языку как иностранному // «ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ» Материалы III Международной научно-практической конференции (22-23 ноября 2012 г., Россия, Ростов-на-Дону), Ред. А.К. Белоусова, Ростов-на-Дону, Изд. СКЦНВШ ЮФУ, 2012, 294-300. ISBN 978-5-87872-577-4.**

<http://www.ipsop.sfedu.ru/eng/download/SbornikIPSOP2012.pdf>

- **Проблемы когнитивной лингвистики и обучение студентов, изучающих русский язык как иностранный // РУСКИ ЈЕЗИК КАО ИНОСЛОВЕНСКИ, Књига VII (2015). *Савремено изучавање руског језика и руске културе у инословенској средини*, Славистичко друштво Србије, БЕОГРАД, 2015, 116–124 ISSN 1821-3146 УДК 811.161.1 (<http://www.slavistickodrustvo.org.rs/izdanja/RJKI.htm>)**

http://www.slavistickodrustvo.org.rs/pdf_dokumenti/rj2015.pdf - 23.02.2016

= РУССКИЙ ЯЗЫК КАК ИНОСЛАВЯНСКИЙ, Выпуск VII (2015), *Современное изучение русского языка и русской культуры в инославянской среде*, Общество славистов Сербии, БЕЛГРАД, 2015, 116–124 ISSN 1821-3146, УДК 811.161.1

В статиите са представени отделни аспекти от областта на когнитивната лингвистика, които са насочени към повишаване на мотивацията и компетентията на студенти, изучаващи руски език като чужд. Постепенно у студентите се изгражда разбирането колко е важно изучаването на когнитивните сходства и различия в езиковото съзнание на носителите на РЕ и БЕ. Това помага да се преодоляват интерференцията и честите грешки, предизвикани от неосъзнавани когнитивни различия, подготвя студентите към адекватна комуникативна компетентност в различни сфери и области по пътя към усъвършенстване на межкултурната комуникация.

В работата със студентите се въвеждат някои теоретични проблеми от когнитивната лингвистика чрез забавни примери, провеждат се обучаващи експерименти, допълват се знанията, получени на занятията по увод в езикознанието (особено по темите, свързани с езика и мисленето, с изучаването на езика и речта, знаковата природа на езика, с деленето на езикови разлици др.) и в теоретичните курсове по съвременен руски и български език.

Отделни когнитивни аспекти присъстват в цял комплекс от антропоцентрически ориентирани езиковедски дисциплини (например, курсове по странознание на Русия, лексикология, фразеология, морфология и синтаксис, прагматика, спецкурсове по увод в когнитивната лингвистика, по лингвокултурология, речев етикет, межкултурна комуникация, по отделни аспекти на превода и преподаването на чужд език в бакалавърската степен на студенти-русисти – виж програмата <http://www.slav.uni-sofia.bg/index.php/subjects/russian-philology>; спецкурсове по езикова картина на света, съпоставителна лингвокултурология, психолингвистика, лингвопрагматика и межкултурен диалог, културни стереотипи в обучението по чужд език в магистърската програма «Език. Култура. Превод» за русисти – виж <http://www.slav.uni-sofia.bg/index.php/magistri-programi/ma-lang-cult-trans>). На всички тези занятия се строят интердисциплинарни „мостове” между изучаваните семантични и граматически категории и явления в когнитивна перспектива и се търсят възможните им приложни аспекти върху материал от съвременен руски език, с елементи на съпоставка с български и английски език, частично с примери от други славянски и балкански езици. При формирането на

оценки на студентите се отчитат задълбочените им познания по материала, способността им за трансфер на знания от сходни раздели и области, практическо използване на получените знания във филологическия анализ на откъси от разнообразни по жанр и стил текстове, активното им участие в занятията и учебните експерименти, самостоятелната им подготовка и представяне на откъси от посочените в библиографията трудове.

Върху конкретен езиков материал се разглеждат проблеми от семантиката и междуезиковата асиметрия, теорията за лакуните на лексикално, етикетно жестово ниво, проблеми на връзката между език, култура и мислене чрез изследвания в теоретичната рамка на московската семантична школа на Ю.Д. Апресян, изследване на езиковото съзнание и образа на света чрез асоциативно-вербалната мрежа, хипотезата за лингвистичната относителност, представите за вертикална и хоризонтална структура на категоризацията, взаимодействието ѝ със словообразователната система на езика, теория на прототипите на Е. Рош и Д. Лакоф, ролята на метафората в езика, мисленето и действията на човека, основни понятия от когнитивната граматика, взаимодействието на вербални и невербални компоненти на комуникацията, описани са словообразователните механизми на езикова игра, насочени към адекватен и функционален превод, към създаване на ефективна и оригинална реклама.

Интересен пример за разминаване в номинациите на ястия и хранителни изделия е наблюдението, че в руските номинативни единици преобладава признака по начина на изготвяне (например, р. *мороженное, варенье, печенье, запеканка, квашенная капуста (квасить капусту), соленые огурцы (солить), моченые яблоки (замочить)* ‘мариновам, накусвам’ и др.), докато в БЕ в названията се отразява признака за вкусово усещане (б. *сладолед, сладко, сладкиши / бисквита, кисело зеле, кисели краставички, сладки, соленики* и др.).

Предлага се описание на фрагменти от българската, балканската и руската езикова картина на света въз основа на метафората. Славянската образност за тежък, голям труд е и сходна, и различна: б. *работя като вол* в БЕ, р. *работать как вол (лошадь)* (http://dic.academic.ru/dic.nsf/michelson_new/8818/), как *ишак, ишачить* в РЕ.

Добре развито чувство за езика и знание на националните особености на характера са необходими при превода и създаването на успешни реклами; например, б. *Шуменско – хората Сбира*. Езиковата игра се строи върху омонимията на фонетичната дума (*сбира – сбира*) и морфемното преразлагане на глаголната форма, но в РЕ такава езикова игра е невъзможна. Надпис на етикета на кафе Якобс на БЕ съдържа неологизъм – резултат от съчетаване на основи, с дублиране и отсичане на част от основата на мотивиращата дума б. *чар + аромат = чаромат*: б. *Уникален чаромат*, реклама: *Разтворими гранули, носещи божествен Чаромат*. (<http://woman.hotnews.bg/n/raztvorimi-granuli-noseshti-bozhestven-charomat-14537.html>). Подобен механизъм е и в рекламата за кренвирши: б. *Вкусихни се!* = *вкус + усмихни се*; сравни в р. *закусочная СОСиска / SOSиска* в РЕ.

Изучването на отделни когнитивни аспекти на езика подпомага, ускорява постепенното овладяване на РЕ като чужд в български вузове, като се отчита спецификата на различните нива на обучение, помага на студентите да преодоляват чести грешки и интерференция, предизвикана от често неосъзнавани когнитивни различия, подготвя ги към адекватна комуникативна компетентност в различни сфери и области по пътя на усъвършенстване на межкултурната комуникация.